

**MADA YA UTAFTI: ATHARI ZA LUGHA YA KIJITA KATIKA
KUJIFUNZA KISWAHILI**

MASHAKA WENCESLAUS

**TASNIFU HII IMEWASILISHWA KWA AJILI YA KUKAMILISHA
MASHARTI YA SHAHADA YA UZAMILI M.A (KISWAHILI) KITIVO
CHA SANAA NA SAYANSI YA JAMIL.CHUO KIKUU HURIA CHA
TANZANIA.**

NOVEMBA, 2015

UTHIBITISHO

Aliyetia saina hapa chini anathibitisha kuwa, amesoma na anapendekeza Tasnifu hii inayohusu Athari za lugha ya Kijita katika kujifunza Kiswahili, ipokelewe na ikubaliwe na Chuo Kikuu Huria cha Tanzania, kwa ajili ya kukamilisha matakwa ya kuhitimu shahada ya Uzamili ya Kiswahili ya Chuo Kikuu Huria cha Tanzania.

.....

Dktr Anna. M. Kishe

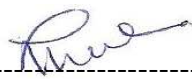
Msimamizi

Tarehe.....

TAMKO LA MTAHINIWA

Mimi Mashaka Wenceslaus, ninatamka na ninathibitisha kwamba, Tasnifu hii iitwayo **Athari ya lugha ya Kijita katika kujifunza Kiswahili** ni kazi yangu mimi mwenyewe kwamba, haijawahi kuwasilishwa na wala haitawasilishwa katika chuo kingine chochote kwa ajili ya kutunukiwa shahada yoyote .

Saini-----

Mashaka Wenceslaus

Tarehe-----

28-9-2015

HAKI MILIKI

Sehemu yoyote ya Tasnifu hii hairusiwi kukaririwa, kunakiliwa, kuhifadhiwa kwa njia yoyote ile au kuhawilishwa kwa mbinu yoyote ile au kurudufu katika hali yoyote bila kupata idhini ya mwandishi wa Tasnifu hii au Chuo Kikuu Huria cha Tanzania kwa niaba yake.

TABARUKU

Kazi hii ninaitabaruku kwa wazazi wangu wpendwababa Karisti Mwanga Etonya na mama yangu Scholastika Nyanjugu Mulungu kwa kunisomesha toka darasa la kwanza hadi Chuo Kikuu .Walinilea kwa kunitia moyo na kunihimiza kusoma kwa bidii, wamenipa msingi wa maisha katika dunia hii.Pia, bila kumsahau mke wangu mpendwa, Beatrice Bwire pamoja na watoto wangu.Mwenyezi Mungu awabariki sana.

SHUKURANI

Kwanza kabisa, ninapenda kumshukuru mwenyezi Mungu mwingi wa rehema ambaye amenisaidia na amenibariki katika kufanikisha kazi yangu hii. Shukurani zangu za pekee zimwendee msimamizi wangu wa utafiti huu Dktr. Anna.M.Kishe kwa kubeba jukumu la kuisimamia vyema kazi hii. Nimemshukuru kwa ujasiri na uvumilivu wake mkubwa tokea hatua ya kuandika pendekezo la utafiti hadi kumalizika kwa kazi hii. Ninaamini kuwa amenivumilia vya kutosha kwa udhaifu wangu kama binadamu na kama mwanafunzi Mafanikio yaTasnifu hii yametokana na juhudi yake kubwa ya kusoma, kukosoa , kurekebisha, kuelekeza na kushauri yale yote yanayofaa kuzingatiwa katika utafiti huu. Licha ya majukumu mengi aliyonayo hakisita hata mara moja kusoma kazi yangu kwa umakini mkubwa kwa wakati na kutoa maelekezo yanayojenga kazi hii kwa muda wote na wakati ufao. Sina cha kumlipa ila nina muombea dua kwa mwenyezi Mungu ampe maisha marefu na amzidishie nguvu na imani ili aweze kutoa mchango kwa wanataaluma na taifa kwa ujumla. Nawashukuru wahadhiri wote wa Idara ya Kiswahili katika Chuo Kikuu Huria cha Tanzania kwa mchango wao walionipa: Prof. Mbogo, Prof .Mdee, Prof .Sengo, Dktr. Zelda, Dktr .Simpasa, na Dktr. Lipembe, Mungu awape maisha marefu na ya furaha katika maisha yao yote ili waendeleo kutoa mchango wa kitaaluma na wa kijamii katika Taifa letu. Vilevile ninatoa shukurani zangu za dhati kwa wanafunzi wenzangu wote wa shahada ya uzamili ya Kiswahili wa mwaka wa masomo 2014\ 2015. Shukurani hizi za pekee zimetokana na ushirikiano wao wa dhati kwa kipindi chote cha masomo ya uzamili. Mwenyezi Mungu awazidishie moyo wa kupendana na kusaidiana. Vilevile ,ninatoa shukurani zangu za dhati kwa wazazi wangu, mzee Karisiti Mwanga Etonya na Scholastika Nyanjugu Mulungu pamoja na familia yangu kwa kuniendeleza kielimu hadi

kufikia hatua hii ya juu. Nawashukuru kwa msaada wao wa hali na mali, Mwenyezi Mungu awajalie afya na rehema tele.

IKISIRI

Lengo la Tasnifu hii ni kuchunguza Athari ya lugha ya Kijita Katika Kujifunza lugha Kiswahili Kwa Wanafunzi wa Shule za Msingi, sababu za athari hizo na mbinu za kutatua athari hizo. Utafiti huu umefanywa Wilaya ya Musoma vijijini na Manispaa ya Musoma katika mkoa wa Mara. Kata mbili zilishirikishwa ambazo ni kata ya Suguti na Makoko. Shule za msingi za Suguti, Kusenyi, Buhare, Nyarigamba na Mtakuja zilichunguzwa ili kubaini athari za lugha ya Kijita katika kujifunza Kiswahili. Utafiti huu umetumia nadharia ya Fonolojia Zalishi Asilia ambayo huchunguza bayana athari hizo za lugha ya kwanza (Kijita) katika kujifunza lugha ya Kiswahili. Aidha nadharia hii huchukulia kuwa makosa katika lugha ya pili (Kiswahili) husababishwa na athari ya lugha ya kwanza. Utafiti huu ulitumia mbinu tatu za ukusanyaji data ambazo ni; hojaji, mahojiano, na majadiliano ya vikunndi. Sampuli ya utafiti huu iliteuliwa kwa kutumia mbinu ya; madhumuni maalumu, kimfumo na uteuzi wa nasibu takabishi. Matokeo ya utafiti huu umegundua kuwa, athari za matamshi zinazojitokeza kwa wanafunzi wanapojifunza lugha ya Kiswahili ni pamoja na udondoshaji wa sauti , kutumia sauti zinazokaribiana, na kuongeza viambishi visivyohitajika. Aidha utafiti huu umegundua sababu zinazotokana na athari hizi ni lugha mama na athari ya kimazingira. Utafiti huu uligundua mbinu za kutatua tatizo hili ni watoto wafundishwe Kiswahili wakiwa bado wadogo na wazazi wawe mfano bora kwa watoto wao katika kuzungumza Kiswahili na kuwapa zana malimbali za ujifunzaji kwa mfano kamusi na kadhalika. Matokeo ya utafiti huu yaliwasilishwa katika sura ya nne, yanaweza kutumiwa na Taasisi ya ukuzaji mitaala kutoa mapendekezo kwa wanaojifunza Kiswahili kwa kuwashirikisha wanafunzi kimazungumzo kwa lengo la kuinua kiwango cha umilisi wa lugha.

YALIYOMO

UTHIBITISHO.....	I
TAMKO LA MTAHINIWA	II
HAKI MILIKI.....	IV
TABARUKU.....	V
ORODHA YA VIFUPISHO MUHIMU.....	VI
ORODHA YA MAJEDWALI.....	VII
YALIYOMO.....	VIII
IKISIRI.....	IX
<i>SURA YA KWANZA</i>	<i>1</i>
<i>1.0 UTANGULIZI.....</i>	<i>1</i>
<i>1.1 Utangulizi.....</i>	<i>1</i>
<i>1.1.1 Lugha ya Kijita.....</i>	<i>1-2</i>
<i>1.1.2 Historia ya Wajita.....</i>	<i>,2</i>
<i>1.1.3. Asili yaChimbuko la Wajita.....</i>	<i>... .2-3</i>
<i>1.1.4 Lugha ya Kiswahili.....</i>	<i>... .3-5</i>
<i>1.2 Usuli wa Tatizo.....</i>	<i>5-7</i>

1.3	<i>Tatizo la Utafiti.....</i>	7-9
1.4	<i>Malengo ya Utafiti.....</i>	9
1.4.1	<i>Lengo kuu la Utafiti.....</i>	9
1.4.2	<i>Malengo Mahususi.....</i>	9-10
1.5	<i>Maswali ya Utafiti.....</i>	10
1.6	<i>Umuhimu wa Utafiti.....</i>	10 -11
1.7	<i>Yaliyoandikwa kuhusu Mada hili.....</i>	11
1.8	<i>Mipaka ya Utafiti.....</i>	11 -12
1.9	<i>Vikwazo vya Utafiti</i>	13
1.10	<i>Hitimisho.....</i>	14
SURA YA PILI.....		15
2.0	MAPITIO YA KAZI MBALIMBALI.....	15
2.1	<i>Utangulizi.....</i>	15
2.2	<i>Mapitio ya kazi mbalimbali.....</i>	15-16
2.2.1	<i>Mapitio ya kazi za kitaaluma kuhusu mada hii.....</i>	16-26
2.3	<i>Pengo la Utafiti.....</i>	26
2.4	<i>Kiunzi cha Nadharia.....</i>	27-31

SURA YA TATU.....	.32
3.0 NJIA NA MBINU ZA UTAFITI.....	..32
3.1 Utangulizi.....	.32
3.2 Eneo la utafiti.....	33
3.3 Mbinu za utafiti	33 ...
3.4 .1. Mbinu ya Hojaji.....33-35
3.4.2 Mbinu ya Mahojiano.....	35-36
3.4.3 Majadiliano ya vikundi.....	36
3.5 Aina za data zilizokusanywa.....	. .36
3.5.1 Data za msingi /Awali 36-37
3.5.2 Data za Upili /Fuatizi -37 -38
3.6 Wahusika Lengwa38
3.7 Sampuli na Usampulishaji wa Kundi Lengwa.....	. 38
3.7.1 Sampuli ya Utafiti.....	38-40.
3.7.2 Mchakato wa Usampulishaji.....	40-41
3.8 Mbinu za Kuchanganua Da.....	...41 -42

3.9	<i>Uthabiti na Kuaminika kwa Mbinu zfiti.....</i>	42
3.9.1	<i>Uthabiti wa Mbinu za Kukusanyia Data</i>	42-43
3.9.2	<i>Kuaminika Kwa Data.....</i>	43
3.10	<i>Ukusanyaji wa Data.....</i>	43
3.11	<i>Zana za kukusanyia Data.....</i>	43-44
3.12	<i>Maadili ya Utafiti.....</i>	44
3.13	<i>Hitimisho.....</i>	44-45
	SURA YA NNE.....	46
4.0	UWASILISHAJI NA UCHAMBUA DATA.....	46
4.1	<i>Utangulizi</i>	46
4.2	<i>Uwasilishaji wa Data</i>	47
4.3	<i>Uchambuzi wa Data kwa Njia ya Majedwali.....</i>	49-49
4.4	<i>Athari za lugha ya Kijita katika kujifunza Kiswahili</i>	49
4.5.1	<i>Athari za Kifonolojia Katika Matamshi</i>	49-50
4.5.2	<i>Athari Katika Matumizi ya /h/</i>	50
4.5.3	<i>Athari katika matumizi ya /z/ badala ya /dh/.....</i>	51
4.5.4	<i>Athari za matumizi ya /s/badala y a /dh/.....</i>	52

4.5.5	<i>Athari za Matumizi ya /s/ badala ya /z/.....</i>	52
4.5.6	<i>Athari za Matumizi ya /r/badala ya /l/.....</i>	53-54
4.5.7	<i>Athari za Matumizi ya /g/ badala ya /gh/.....</i>	54
4.5.8	<i>Athari za Matumizi ya /bh/ badala ya /b/.....</i>	54-55
4.5.9	<i>Kuongeza Viambishi Visivyohitajika.....</i>	55
4.5.10	<i>Mwalimu Kutojua Lugha Vizuri.....</i>	59-62
4.6	<i>Sababu za Wanafunzi wa Kijita Kuathiriwa Katika Kujifunza Kiswahili</i>	
	62
4.6.1	<i>Lugha Mama.....</i>	63 -66
4.6.2	<i>Mazingira</i>	66-68
4.7	<i>Njia za Kuondoa Athari za Kimatamshi Katika Lugha ya Kijita Katika Kujifunza Kiswahili</i>	68
4.7.1	<i>Watoto Wafundishwe Lugha ya Kiswahili Tangia Utotoni</i>	68-69
4.7.2	<i>Kuwaelekeza Wanafunzi juu ya Utamkaji Sahihi wa Maneno ya Kiswahili.....</i>	69
4.7.3	<i>Wazazi wawe Vielelezo Katika Ujifunzaji waLugha ya Kiswahili----</i>	70
4.8	<i>Hitimisho-----</i>	70-71
	<i>SURA YA TANO.....</i>	72

5.0	<i>MUHTASARI, MAPENDEKEZO NA HITIMISHO.....</i>	72
5.1	<i>Utangulizi</i>	72
5.2	<i>Muhtasari wa Matokeo ya Utafiti</i>	--- -72-73
5.3	<i>Mapendekezo ya utafiti</i>	. 73
5.4	<i>Mchango wa utafiti.....</i>	-----74
5.5	<i>Tathmini-----</i>	74-75
5.6	<i>Hitimisho.....</i>	75
	<i>Marejeo.....</i>	76-79
	<i>Viambatanisho.....</i>	80-90

ISHARA NA VIFUPISHO MUHIMU

[] Mabano ya Fonetiki

/ / Uwasilishaji wa Foimu

FZ Fonolojia Zalishi

NFZA Nadharia ya Fonolojia Zalishi Asilia

SPE Sound Patterns of English

AGP Aspects of Generative Phonology

INGP Introduction to Natural Generative Phonology

NGMZ Nadharia ya Geuza Maumbo Zalishi

ORODHA YA MAJEDWALI

Jedwali 2.1:	Uhusiano Kati ya Lugha ya Kiswahili na Kibantu.....	22
Jedwali 2.2 :	Maumbo Kati ya Lugha ya Kiswahili na Kijita.....	23
Jedwali 3.1:	Mgawanyo wa Sampuli.....	40
Jedwali 4.1 :	Athari za Kifonolojia Katika Matamshi.....	56
Jedwali 4.2 :	Majibu Kutokana na Lugha Mama.....	64
Jedwali 4.3 :	Utumiaji wa Lugha ya Kijita na Kiswahili.....	65
Jedwali 4.4:	Majibu Kutokana na Mazingira.....	66

SURA YA KWANZA

1.0 UTANGULIZI

1.1 Utangulizi

Sura hii ni sura tangulizi ambayo inazohusiana na mada ya utafiti ambayo ni athari ya lugha ya Kijita katika kujifunza Kiswahili. Utafiti huu unabainisha na kuelezea juu ya tafasiri ya dhana ya lugha ya Kijita, historia ya lugha ya Kijita, chimbuko la Wajita, lugha ya Kiswahili, usuli wa tatizo, tamko la tatizo la utafiti, malengo ya utafiti, maswali ya utafiti ambayo utafiti huu ulikusudia kuyajibu na umuhimu wa utafiti. Aidha, sura hii inaelezea kuhusu mipaka ya utafiti, matatizo ya utafiti tuliyokumbana nayo katika utafiti.

1.1.1 Lugha ya Kijita

Kijita ni lugha inayozungumzwa na watu waitwao Wajita nchini Tanzania wanaoishi mkoa wa Mara, hasa wilaya ya Musoma vijijini na Manispaa ya Musoma. Heinne (1980) wakimnukuu Guthrie (1948), waliainisha wazungumzaji wa lugha ya Kibantu katika makundi matano. Kijita kikiwa miongoni mwa lughaza Kibantu katika tapo la kati la E 20. Pia Wajita wanajishughulisha na uvuvi, kilimo, ufugaji, na wana mila, desturi na tamaduni zao. Chachage (2002) katika makala yake kuhusu juu ya ‘utandawazi na migogoro ya utamaduni’ akimnukuu Nyerere (1962), katika hotuba yake ya uzinduzi wa Jamhuri ya Tanganyika pamoja na masuala mengine kwamba, nchi isiyokuwa na utamaduni wake ni kuhusu historia ya utamaduni wa Tanganyika. Kwamba, nchi isiyokuwa na utamaduni

wake ni sawa na mkusanyiko wa watu ambao hawana roho iwezayo kuwa Taifa''. Utamaduni wa Wajita ni moja ya tamaduni zinazochangia kuwepo na Taifa la Tanzania.

1.1.2 Historia ya Wajita

Kwa mujibu wa manyama (2013) wajita ni kabila mojawapo la Tanzania wanaoishi katika mkoa wa Mara Wilaya ya Musoma vijijini. Manyama (2013:1-3) aliendelea kusema kuwa, neno majita lilitokana na mlima "Masita" ambao ndio chimbuko la jina la kabila la Wajita, na sehemu yao wanayokaa inaitwa majita. Mlima huu mpaka leo unaitwa Masita (mtiro) ambao ni mlima mrefu mkoani Mara wenye futi 4,916, kutoka usawa wa bahari. Hii ilitokana na kwamba, wazungu yaani Wadachi (Wajerumani) walishindwa kutamka neno "masita" badala yake wakatamka "Majita". Kufuatia matamshi hayo watawala wa kikoloni waliweka katika maandishi, watu wote sasa wanaita sehemu hiyo Majita na kabila linaitwa Wajita.

1.1.3 Asili ya Chimbuko la Wajita

Asili ya chimbuko la Wajita ni kutoka eneo la kushi nchini Ethiopia. Kutoka Ethiopia walipitia Sudani, mpaka Uganda, na kupitia visiwa vya Sese kwa mtumbwi mpaka Buhaya (Bukoba), Uzinza (Geita), Bugalika (Mwanza), Emulambo, Bhukerebe (Ukerewe), kisiwa cha Ukara mpaka Majita iliyoko wilaya ya Musoma. Vievile, wengine wanaishi Mkoani Geita, mwambao wa Wilaya ya Sengerema na Biharamulo. Hivyo, kila jamii huwa na lugha mama ambayo mtu amekuwa akiiongea na hivyo

kujikusanyia msamiati mwingi wa lugha hiyo. Lugha hii huitumia katika mawasiliano ya kila siku. Pia kutumia lugha mama kulisaidia sana kuleta maendeleo ya Taifa kwa sababu ilirahisisha katika kuwasiliana na kuelewana. Aidha itakayo waunganisha watu hao kwa pamoja, mfano, Tanzania kuna lugha nyingi lakini lugha teule ni Kiswahili. Massamba (2006) alisema kwamba, Wajita ni jamii mojawapo kati ya jamii zinazopatikana katika nchi ya Tanzania, wanaishi mkoa wa Mara. Katika Mkoa huu kuna, wajita, Waruri, wakwaya, wazanaki, Waikizu, Wakurya, wanaata, waisenye, wakebhwa, Wawaluo, Walkorua, Washashi, Wangoreme, Wasukuma, wahacha na watatiru kwa kutaja baadhi tu.

1.1.4 Lugha ya Kiswahili

Lugha ya Kiswahili ni lugha ya Afrika Mashariki na kati iliyoenea na kujulikana na wengi katika eneo hili kuliko lugha nyingineyo ya Afrika. Ali (2010), anaeleza kuwa Kiswahili ni lugha ya Kibantu inayotumiwa kwa mawasiliano sehemu za Afrika mashariki na Kati. Aidha, ni lugha ya taifa nchini Tanzania, Kenya na Uganda. Vilevile, ni moja kati ya lugha nne za taifa nchini Kongo Mwita (2009). Whiteley (1969), alitafiti kuhusu lahaja ya Kimtang'ata na kubainisha kwamba, kuwepo kwa lahaja anuai katika lugha ya Kiswahili kuonesha tofauti za kilugha kutoka lahaja moja na nyingine. Tofauti hizo za kilugha ni pamoja na tofauti za kimsamiati katika lahaja za lugha ya Kiswahili. Hata hivyo, lahaja zifuatazo zimetajwa na wengi wao zikiwemo Kiunguja, Kiamu, kimvita, Kihadimu, Kitumbatu, Kipemba,

Kimtang'ata, Kivumba, Chichifundi, Kisu, Kitikuu, Chimini, na Kingwana. Kiswahili sanifu ni . Hivyo waswahili hupatikana sehemu ya mwambao wa Pwani ya Afrika ya Mashariki ambapo wengi wao ni wafuasi wa dini ya Kiislam Mwita (2009). Kwa kuwa wamekuwa na dini hiyo kwa karne nyingi, maisha yao kwa ujumla, ndoa, ushirika. itikadi na desturi zote za waswahili, haziwezi kuzungumza kwa undani bila kugusia dini ya kiislamu. Msingi wa Kiswahili sanifu ni lahaja ya Kiunguja. Lakini kwa vile Kiswahili sanifu ni lugha inayotumiwa na watu wengi wenye tofauti za kiutamaduni, kiuchumi na kisiasa, vimeathiriwa sana na msamiati kutoka lugha mbalimbali Zawawi (1979-36). Ni vigumu kuifahamu idadi kamili ya watu wanaozungumza Kiswahili. Lugha hii inatumika kama lugha ya kwanza na wakazi wa mwambao wa Afrika Mashariki kuanzia Somalia upande wa kaskazini hadi visiwa vya Komoro upande wa kusini Massamba (1990). Kiswahili ni mojawapo ya lugha za kiafrika zilizoenea zaidi barani Afrika. Hatua ya kuchaguliwa kwa Kiswahili kuwa mojawapo ya lugha zinazotumika katika muungano wa nchi za Kiafrika kumeipa lugha hii hadhi kubwa. Lugha ya Kiswahili inakuwa na kuvuka mipaka. Haitumiki Afrika Mashariki pekee bali ulimwenguni kote, hasa katika vyuo vikuu. Isitoshe Kiswahili kimetumika katika matangazo kwenye idhaa mbalimbali ulimwenguni kwa mfano Marekani, Japani, Ufaransa, Uchina, na Uingereza. Pia, lugha ya Kiswahili ni Lugha ya mawasiliano katika Afrika ambapo Kiswahili kinatumika kama lugha ya pili na mamilioni ya watu hasa nchini Kenya, Tanzania, Uganda, na hata Zaire

Mashariki. Vilevile, kuna wazungumzaji wa lugha ya Kiswahili katika nchi za Burundi, Rwanda, Zambia, Malawi na hata katika nchi za Uarabuni Massamba (1990).

1.2 Usuli waTatizo

Mada inayoshughulikiwa katika utafiti huu, ni athari za lugha ya Kijita katika kujifunza lugha ya Kiswahili. Kwa mujibu wa wataalamu na watafiti mbalimbali wa Kiswahili. Lugha mama ni lugha ambayo mtu alijifunza kwanza maishani mwake kabla ya lugha nyingine. Lugha hii ilitumika katika mawasiliano ya kila siku, Lugha mama ilisaidi sana katika kuleta maendeleo ya Taifa kwa ujumla, kwani huirahisishia katika kuwasiliana na kuelewana kwa haraka zaidi. Hata hivyo, ni vigumu sana kwa jamii moja kutumia lugha moja katika mawasiliano kwa watu wasioifahamu au kwa wazawa wa lugha hiyo. Hivyo ni lazima pawepo na lugha teule inayounganisha watu hao, mfano Tanzania kuna lugha nyingi sana lakini lugha teule iliyowaunganisha ni lugha ya Kiswahili. Kwa msingi huu utafiti ulilenga kuchunguza athari za lugha ya Kijita katika kujifunza lugha ya Kiswahili ambayo ndiyo lugha inayotumika katika kuwaunganisha watu ambao Kijita sio lugha yao ya kwanza lengo ni kupata ukweli kuhusu athari. Mekacha (2011), anasema kwamba lugha moja huathiriwa kutokana na muktadha wa matumizi yake. Mekacha, (ameshatajwa) anabaini kuwa lugha ya Kiswahili hutumiwa hasa katika shughuli za kijamii zaidi kama vile ofisini, shuleni, sehemu za biashara na sehemu ambazo kuna makabila mengi. Watu wanapokuwa nyumbani kwao kwa asilimia kubwa hutumia lugha zao za asili. Mekacha anaendelea kusema kuwa, matumizi ya

lugha katika maeneo mbalimbali kama maeneo ya nyumbani na miongoni mwa wanafamilia taratibu za matumizi ya lugha kwa mfano yawezekana wajita ikiwa ni sababu mojawapo ya kuwaathiriwa wao katika kujifunza lugha ya Kiswahili. Wajita wengi wameripoti kwamba kwa kawaida mawasiliano yanayofanyika nyumbani baina ya familia moja, ndugu na marafiki hufanyika kwa lugha ya kijamii. Idarus (2005) wanaeleza makosa mbalimbali yanayofanywa mara kwa mara katika matumizi ya Kiswahili, pamoja na athari za lugha mbalimbali katika Kiswahili. Athari hizo zimechangiwa na vitu vingi kama vile vyombo vikuu rasmi vya habari vinavyotumia Kiswahili mathalani magazeti, radio na ofisi kuu za serikali. Masebo (2008:31-33) anasema kwamba, lugha ya Kiswahili kiliingiliana na lugha nyingine ya Kibantu kwa kuwa, lugha ya Kiswahili ni ya pili katika jamii nyingi za Kibantu, athari ya lugha ya kwanza inaonekana katika matamshi. Vile vile, lugha za Kibantu huziathiri lugha ya Kiswahili katika maana, msamiati na sarufi. Kwa mfano kuna baadhi ya lugha za Kibantu kikiwemo Kijita zilionyesha athari katika lugha ya Kiswahili, Watu wengi sana wameathiriwa na lugha za kikabila wanapozunguza Kiswahili sanifu. Kuna baadhi ya watu wanapozungumza Kiswahili hawaoni tofauti iliyopo katika matamshi kati ya r na l kwa mfano Wajita. Vile vile, kisarufi wakati mwingine, hutokana na muundo wa lugha ya kwanza, muundo huo wa kwanza huliweza kumuathiri mtu katika kuzungumza lugha ya pili. Pia lugha ya Kiswahili ina maneno mbalimbali ambayo yamechukuliwa kutoka katika makabila mbalimbali na kuwa katika msamiati

wake. Tena mara nyingi kuna athari za maana kwa watu wanaozungumza lugha mbili au zaidi.

1.3 Tamko la Tatizo la Utafiti

Suala la athari za lugha ya Kijita katika kujifunza lugha ya Kiswahili ni tatizo kubwa kwa watoto wa Kijita wanaojifunza lugha ya Kiswahili. limekuwa likijadiliwa na wataalamu mbalimbali (Corder,1967; Onyango,1997; Ndung'u,1999; Mutungu,2001; Were,1994; Lusesa, 2013; na Otiende,2013) na kujadiliwa na wanaisimu mbalimbali wanasema kuwa kila lugha ina muundo na sifa zake. Hivyobasi, lugha za Kibantu imekiathiri sana Kiswahili katika matamshi,mfano lugha ya Kijita nimojawapo ya lugha ya Kibantu yenye athari katika kujifunza lugha ya Kiswahili. Pia Kiswahili kimeathiriwa na lugha za Kibantu. Utafiti huu unaonyesha kuwa, Wajita wengi waliojifunza na wanaojifunza lugha ya Kiswahili kuna athari zinazojitokeza katika Nyanja kama matamshi,uchanganyaji wa sauti wakati wa kuzungumza, na kuongeza viambishi vya maneno pasipostahili. Kutokana na hayo yote kuna umuhimu wa kuchunguza na kubaini chanzo na asili ya athari hizo.Utafiti huu ulisaidia kwa wale wanaojifunza lugha ya Kiswahili.

1.4 Malengo ya Utafiti

1.4.1 Lengo kuu la Utafiti

Lengo kuu la utafiti huu ni kuchunguza athari ya lugha ya Kijita katika kujifunza lugha ya Kiswahili kwa wanafunzi wa shule za msingi.

1.4.2 Malengo Mahususi

Utafiti huu una malengo mahususi matatu.

Kuainisha athari ya lugha ya Kijita zinazodhihirika kwa wanafunzi katika kujifunza lugha ya Kiswahili.

- i. Kubainisha sababu zinazopelekea wanafunzi kuathiriwa na lugha ya Kijita katika kujifunza Kiswahili.
- ii. Kubaini mbinu za kutumia ili kuwasaidia wanafunzi wanaojifunza lugha ya Kiswahili kama lugha yao ya pili.

1. 5 Maswali ya Utafiti

Ili kufikia malengo ya utafiti huu maswali yafuatayo yalijibiwa .

- i Kwa nini wanafunzi wameathiriwa na lugha Kijita katika kujifunza lugha ya Kiswahili?
- ii Je, ni sababu zipi zinazosababisha wanafunzi kuathiriwa na lugha Kijita katika kujifunza lugha ya Kiswahili?
- iii Mbinu gani zitumike ili kuwasaidia wanafunzi walioathiriwa na lugha ya Kijita katika kujifunza lugha ya Kiswahili?

1.6 Umuhimu wa Utafiti

Umuhimu wa utafiti huu umejikita katika nyanja kuu nne; Kwanza, utasaidia kurekebisha makosa ya matamshi miongoni mwa wanafunzi. Pili; utafiti huu utawasaidia wanafunzi na

watafiti wengine kupata marejeleo na pia ni changamoto kwa watafiti kufanya tafiti zaidi katika kazi za kiisimu. Tatu; utafiti huu ni malighafi kwani utatoa mchango katika somo la fonolojia hasa katika matamshi ya sauti za maneno na hatimaye utatajirisha maktaba ya chuo. Utafiti huu utatoa mchango wa maarifa katika taaluma ya elimu ya sarufi matamshi kwa ujumla. Hivyo basi, utatumika kama marejeo kwa watafiti wengine.

1.7 Yaliyoandikwa kuhusu Mada hii

Pamoja na kwamba mengi yameandikwa kuhusu jinsi ya lugha nyingi za kibantu zinavyoathiri Kiswahili sanifu, lakini kila lugha ina muundo na sifa zake, kwa hiyo kil lugha huathiri Kswahili kwa njia yake ya kipekee. Zaidi ya hayo yalioandikwa pia hutofautiana. Kwa kuwa tumeshughuliki athari za lugha ya Kijita katika kujifunza Kiswahili.

1.8 Mipaka ya Utafiti

Utafiti huu ulijikita katika kuchunguza athari ya lugha ya Kijita katika kujifunza lugha ya Kiswahili ieleweke kuwa athari hizo ni zile zinazosababishwa na tofauti baina ya lugha ya Kijita na Kiswahili sanifu. Aidha utafiti huu umehusisha wanafunzi na shule tano tu ndizo zimehusishwa katika utafiti huu kwa kuwa muda tuliokuwa nao haukutosha kushughulikia zaidi ya shule hizo. Shule hizo ni shule za msingi Nyarigamba, Buhare, Suguti, Kusenyi, na Mtakuja. Aidha, darasa la tano, sita, na saba ndiyo yamehusishwa katika utafiti huu. Pamoja na hayo, sio kila mwanafunzi amehusishwa katika utafiti huu bali wale ambao hutumia Kijita pekee wanapokuwa nyumbani na wanapotoka darasani. Data hiyo tumeipata kupitia kwa

kuwahoji kila mwanafunzi aliyeteuliwa kutoka kila darasa, ambaye alikuwa na uwezo wa kuzungumza lugha ya Kijita na Kiswahili. Kwakuzingatia zaidi nadharia ya Fonolojia Zalishi Asilia.

1.9 Matatizo ya Utafiti

Mtafiti alikumbana na matatizo kadhaa: Kwanza ni ugumu wa kuwapata watafitiwa wakati wa kukusanya data ulipofika. Baadhi ya wanafunzi walikuwa katika mtihani wa mihula. Hata hivyo, halikuwa tatizo kubwa sana katika utafiti huu kwani idadi iliongezwa kwa wanafunzi waliopatikana ili kukidhi mahitaji ya utafiti. Pili baadhi ya hojaji walizopewa walimu hazikurejeshwa. Hata hivyo, baadhi ya zile zilizorejeshwa zilitoshelezakupata data za utafiti wetu. Tatu, baadhi ya walimu walikwepa kujibu baadhi ya maswali, hasa swali la pili lililowataka watafitiwa kueleza athari zinazodhihirika kwa wanafunzi wa Kijita katika kujifunza Kiswahili. Watafitiwa wengi walitoa athari nne tu. Hali hii imesababisha kupata data kiasi katika sampuli hii, hata hivyo, hali hiyo haikuathiri matokeo ya utafiti huu, kwani watafitiwa kutoka sampuli nyingine walishiriki kikamilifu katika kujibu swali hili na kufikia malengo yaliyowekwa katika utafiti huu.

1.10 Hitimisho

Sura hii imefafanua usuli wa tatizo na malengo ya utafiti huu. Sura hii ya utangulizi imetoa mwanga kuhusu utafiti mzima unaohusu kubaini athari za lugha ya Kijita katika kujifunza

lugha ya Kiswahili. Utangulizi huu unatuwezesha kuingia katika sura ya pili ya mapitio ya machapisho mbalimbali.

SURA YA PILI

2.0 MAPITIO YA KAZI TANGULIZI

2 . 1 Utangulizi

Sura hii inaeleza baadhi ya kazi zilizofanywa na wataalamu mbalimbali juu ya athari za lugha ya Kijita katika kujfunza lugha ya Kiswahili, na kuzitathimini hoja za wataalamu hao na kufafanua mapitio ya kazi mbalimbali, kiunzi cha nadharia na pengo la utafiti. Utafiti huu utaongozwa na nadharia ya Fonolojia Zalishi Asilia, nadharia hii ndiyo inayopelekea kuamua kuchunguza athari za lugha ya Kijita katika kujfunza lugha ya Kiswahili.

2. 2 Mapitio ya Kazi Mbalimbali

Cozby na Bates (2012), wanaeleza kwamba mapitio ya maandiko ni makala zote zilizoelezea kwa ufupi tafiti zilizokwisha fanyika katika eneo fulani. Kupitia maandiko ni mchango unaohusu uchunguzi wa kina kwa maandiko yaliyotangulia katika eneo fulani la taaluma. Kazi hizi zinaweza kuwa vitabu, makala au Majarida. Lengo hasa la kufanya mapitio ni kuchambua tafiti zilizofanyika ili kubaini pengo lililopo, ili kumpa mtafiti changamoto ya kutaka kuziba pengo la kitaaluma linalohitaji kujazwa kikamilifu au kwa kiasi fulani. Mapitio ya kazi mbalimbali hutoa mwongozo unaofaa kwa mtafiti. Mchango mzima wa upitiaji wa kazi mbalimbali hufungamana na kanuni zake kama kuhakiki, kujadili na kutoa maoni ya utafiti ili kuboresha utafiti unaokusudiwa kufanya. Hivyo, utafiti huu unaendana na kazi zilizoandikwa na wataalamu mbalimbali kama ifuatavyo hapa chini:

2.2.1 Mapitio Kuhusu Mahusiano na Maathiriano baina ya Lugha Mbalimbali

Ingawa mengi yameandikwa kuhusu jinsi lugha nyingi zinavyoathiri Kiswahili, ikumbukwe kuwa kila lugha ina muundo na sifa zake, kwa hiyo kila lugha huathiri Kiswahili kwa njia yake ya kipekee. Utafiti wetu ulizingatia kuhusu athari za lugha ya Kijita katika kujifunza Kiswahili. Hivyo, baadhi ya kazi mbalimbali za kitaaluma zimejitokeza zikitoa taarifa kuhusu athari za lugha ya Kijita katika kujifunza Kiswahili. Were (1994), alitafiti kuhusu athari zinazotokana na lugha ya kwanza zinazodhihirika katika uandishi wa insha ya Kiswahili. Katika utafiti wake, Were (ameshatajwa) alibaini kuwa, kuna hali ya wanafunzi kujumlisha sheria na kuzihamisha kutoka lugha ya kwanza hadi lugha ya pili ambayo ni Kiswahili sanifu. Otiende (2013), alichunguza athari za kimofofonolojia za kiolusuba katika matumizi ya Kiswahili kama lugha ya pili. Utafiti huu ulidhihirisha kuwepo kwa tofauti kubwa baina ya mifumo ya fonimu za Kiswahili na Kiolusuba ambao huathiri matumizi ya Kiswahili. Aidha, ameshughulikia suala la athari za lugha ya kwanza katika kujifunza ya pili. Pia, Mwakarayz, (2011) alichunguza athari za matumizi ya lugha ya Sheng katika lugha ya Kiswahili. Utafiti huu uridhihirisha kuwepo kwa athari mbalimbali za kimatamishi ya sauti katika lugha ya sheng. Nickel (1972), Lange (1974) na Corder (1973) walikubaliana kwamba athari ya lugha ya kwanza kwa lugha ya pili inatokea katika viwango vyote vya lugha yaani fonolojia, mofonolojia na hata sintaksia. Mawazo haya yanaungwa mkono na Valliman (1975), aliye orodhesha data za lugha 246 zilizo na athari za lugha ya kwanza kwa lugha ya pili katika

sintaksia, matamshi tahajia na msamiati. Kwa mujibu wa Brown (1993) athari za matamshi kwa wanafunzi wanapojifunza lugha ya pili hutokea kwa kuwa wanafunzi hao hawatambui mfumo wa kanuni za lugha husika. Aidha, mtaalamu huyo anasema wanafunzi wengi hukosa ujuzi katika lugha ya pili, kwa hivyo hawawezi kutambua athari katika lugha hiyo. Vilevile, anaongezea kuwa athari katika lugha mara nyingi zina uzito na pia hudhihirika pale mwanafunzi anapotumia lugha. Corder, (1967) anaelezea kuwa, athari hujitokeza pale mtu anapojifunza lugha ya kwanza na ya pili, ni jambo la kawaida kutokea kabla ya matumizi ya lugha kuzoea matumizi kamili ya kanuni za lugha ya pili. Krashen (1987) akishughulikia ujifunzaji wa lugha na maendeleo yake anaeleza kuwa, katika kujifunza lugha ya pili haihitaji mhusika kuelewa au kujua kanuni za kisarufi bali anahitaji mwingiliano wake na watu wengine ili apate lugha ya pili, ujifunzaji asili. Msemaji ni msikilizaji ambaye hajihusishi katika matamshi bali katika ujumbe unaowasilishwa na uelewa wao. Mvungi (2010) alisema kwamba, lugha ni utaratibu halisi wa matumizi ya viungo vyote vya sauti, ambao kwa fikra huzungumzwa kati ya binadamu hasa katika jamii husika. Hivyo basi, kutokana na hali hii mzungumzaji wa lugha huathiriwa na lugha ambayo hutumia kwa muda mwingi. Brauner na wenzake (1978) wanalisema kwamba, asilimia 75 na 80 ya Watanzania wote wanatumia lugha zao katika mawasiliano wakiwa nyumbani kwao. Kutokana na kutawala kwa matumizi ya lugha hizi katika eneo hilo kunatokana na mahitaji ya watu kuwasiliana kwa lugha

wanayoifahamu zaidi, na lugha hizo zimefungamana na utamaduni na maisha ya jamii na njia mojawapo ya kuzitambua .

Lucius (1978) anafafaua kwamba, kanuni na misingi ya lugha ndizo zinazotawala lugha za ulimwengu wote kwa ujumla. Hivyo basi, kila lugha ina kanuni na misingi maalumu inazohusu lugha fulani, ambayo huifanya lugha hiyo iwe tofauti na lugha zingine, hata hivyo misingi na kanuni hizo zinakuwa katika lugha ya Kiswahili. Lucius (keshatajwa) aliendelea kufafanua kuwa, bado kuna athari mbalimbali zinazojitokeza kwa mzungumzaji wa lugha ya Kiswahili kwa sababu wengi wao Kiswahili ndiyo lugha ya pili kujifunza. Lucius (keshatajwa) anaendelea kusema kwamba, Kiswahili kina msingi na kanuni zake mahsusi ambao hukitambulisha kwamba ni lugha maalum ya kibantu. Si lugha za Kijita tu ambazo zimeathiri lugha ya Kiswahili, zingine ambazo zinazunguka lugha ya Kiswahili, mfano lugha ya Kijita ni lugha mojawapo ambazo zimeathiri lugha ya Kiswahili. Hivyo wakati wa kuzungumza, hawayatamki maneno ya lugha ya Kiswahili ipasavyo, hii ni kutokana na athari za lugha mama, maana hutumia lafudhi ya lugha yao ambapo hujikuta wanatamka maneno tofauti na inavyotakiwa kutamkwa. mfano katika maneno yafuatayo :

Athari za Matamshi ya lugha ya Kiswahili

Dhaifu

Dhambi

Athari ya lugha ya Kijita

zaifu

Zambi

Dhahabu

Zahabu

Dhati

Zati

Kutokana na hali hiyo ni dhahiri kuwa, kila lugha ina misingi na kanuni zake katika utamkaji na uundaji wa maneno mfano, katika lugha ya Kijita sauti [dh], haipo badala yake hutumia sauti ya [z], hii inadhihirisha kuwa kila lugha utawaliwa na kanuni zake. Basi kanuni ya pekee ya lugha ya Kiswahili ni kuwa na uwezo wa neno kujitosheleza na kujieleza lenyewe bila ya msaada wa maneno mengine. Kujitosheleza kwa neno la Kiswahili ni kutokana na kunyambulika kwake. Uwezo huo wa kunyambulika hufanyika kwa kuongeza viambishi vya mofimu mwanzoni na mwisho mwa shina wa neno hilo. Viambishi vya mofimu vinapobadilishwa katika muundo wa neno hilo basi, dhana ya maana ya neno hilo pia hubadilika na kueleza hisia nyingine.

Leonard (2001), kuhusisha umuhimu wa mawasiliano anaeleza kuwa, ni kitendo cha kukuza uwezo wa kuwasiliana lakini siyo kukuza ujuzi wa miundo au vipengele vya lugha tu. Aendelea kusema kwamba, matamshi ni msingi sana katika mawasiliano na unapojifunza lugha, matamshi ya sauti lazima ujifunze ili katika mawasiliano pasiwepo na kutoelewana pande mbili. Yule (2010), analisema kwamba, matamshi ya utamkaji wa sauti za binadamu huzingatia muktadha au mazingira ya mazungumzo. Athari ambazo hujitokeza kwa wazungumzaji wa lugha ambapo kunakuwepo na utofauti wa utamkaji wa maneno ya

Kiswahili na tofauti hizo hujitokeza katika matamshi na lafudhi kwa mzungumzaji wa Kiswahili. Rocha (2011), alisema kuwa, lugha mama ni lugha ambayo mtu hujifunza kwanza maishani mwake kabla ya lugha nyingine. Lugha ya pili ni lugha ambayo mtu alijifunza baada ya kujifunza lugha ya kwanza, mtu huweza kujifunza lugha katika mazingira tofauti. Kwa mfano, mtu aliweza kujifunza lugha hii kwa njia zisizo rasmi. hii kwa kuwasikiliza wenzake wakizungumza au kwa kujifunza kirasmi darasani kwakufundishwa lugha hiyo, Mtu hujifunza lugha ya pili kwa sababu mbalimbali. Mojawapo ikiwa sera ya lugha katika nchi fulani.

Mhilu (2005) anasema kwamba, lugha mama hutumika katika shughuli za mawasiliano ya kisiasa, kiutamaduni, kiuchumi na kijamii. Lugha ilisaidia watu kuelewana wao kwa wao na kuwawezesha katika shughuli zao za kiuchumi na kiutamaduni kwa jamii husika, ambayo ni tofauti na kutumia lugha zaidi ya moja. Anaendelea kufafanua kuwa matumizi ya lugha zaidi ya moja husababisha utata katika jamii na hatimaye kudumaza maendeleo. Mfano, Mataifa kama: China, Japan na Ufaransa yaliendelea kutokana na mchango mkubwa wa matumizi ya lugha mama. Mekacha (2011) anaeleza lugha ya Kiswahili ina lugha zingine za Kibantu, kwa kudai kwamba, lugha ya Kiswahili ni lugha ya Kibantu ilitokana na uhusiano na lugha zingine. Kwa mfano wataalamu maarufu Kama vile, wamedhihirisha kwamba, lugha ya Kiswahili inafanana na zile za Kibantu katika wa msamiati wa msingi vitu

vilivyo vya kawaida na vya asili katika mazingira, majina ya sehemu za mwili na shughuli za kijamii. Kwa mfano tazama jedwali lifuatalo:

Jedwali 2.1: Uhusiano kati ya Lugha Kiswahili na lugha nyingine za Kibantu.

Kiswahili	Kijita	Kikurya
Maziwa	Amata	Amabhele
Ulimi	Olulimi	Oroleme
Kiti	Echitebe	Ekitumbe
Cheka	Okuseka	Okoseka
Maji	Amanji	Amanshe
Jicho	Eliso	Iriso
Baba	Rata	Tata
Mama	Mai	Mayo
Mtu	Omunu	Omonto
Moto	Omulilo	Omoror

Chanzo ni kutoka kitabu cha Wajita tangu zamani mpaka sasa(2013).

Katika mifano hiyo hapo juu tumeona kuwa, mizizi ‘maji’ ‘manche’ na ‘amanji’ inafanana kwa kiasi kikubwa, kwa hiyo huu ni ushahidi tosha wa kutuonyesha kuwa kuna uhusiano wa kinasaba kati ya Kiswahili na lugha ya Kibantu, vilevile maumbo ya maneno. lugha ya

Kiswahili yanayofanana na yale ya Kibantu, hususani katika matumizi yake ya viambishi kama jedwali lifuatalo linavyoonesha. Kwa Mfano

Jedwali la 2.2: Mifanano ya maumbo ya maneno kati ya Kiswahili na lugha za Kibantu (Kijita).

Kiswahili.	Kijita.
M –tu	- O – munu
U –limi	- O – lulimi
M –aji	- A – manji
M- oto	- O – mulilo

Massamba (1999) amesema kuwa, kitu kingine kinachoonyesha uhusiano au kufanana kwa kiasi kikubwa kwa lugha ya Kiswahili na lugha zingine za Kibantu ni mfumo wa sauti, sauti za irabu na konsonanti. Vilevile, zinafanana katika mpangilio wake wa sauti na muundo wa silabi. Kwanza, hakuna maneno yenye silabi funge yaani yanayoishia na konsonanti. Maneno mengi katika lugha hizi huishia na irabu, mfano, (I, KI, KKI, KKI/2II). Nidhahiri kuwa kutokana na maelezo na mifano tulioyatoa, Kiswahili na lugha nyingine za Kibantu zinahusiano mkubwa. Hivyo lugha ya Kiswahili huathiriwa kwa kiasi kikubwa lugha ya Kiswahili mfumo sauti, mofolojia, semantiki na sintakisia. Kwa mfano:

Kiswahili – baba - K +I+K+I

Kijita - Rata - K+I+K+I

Kikurya - Tata - K+I+K+I

Tanbihi-K=konsonanti I=Irabu

Kwa mifano hii tunaona kwamba, mifumo ya sauti katika lugha za Kibantu hufanana na ule wa Kiswahili, kwa hiyo tunaweza kuhitimisha kwa kusema kuwa lugha hizi ni za familia moja. Mekacha (1993) na Msanjila walieleza kuwa, kuna tofauti zitokanazo na mahali watu wanapoishi. Hivyo, tofauti ya matamshi ya lugha hutokea kati ya mjini na vijijini. Msanjila (1999) na Mekacha (1993), walifafanua kwamba, hii haitokani na ukombozi au umbali wa kijiografia wa eneo moja kutoka jingine. Hata hivyo, matumizi ya lugha asilia nyumbani husababisha kuathiri lugha nyingine katika kujifunza. Kwa mfano, watoto wa Kijita hutumia muda mrefu kuzungumza lugha ya Kijita wanapokuwa nyumbani. Vilevile shuleni hutumia lugha ya Kijita badala ya lugha ya Kiswahili. Lugha Kiswahili wanaitumia tu wanapokuwa wanasoma lakini wakitoka wanaendelea kutumia lugha ya Kijita.

Dixon (1992) alisema kwamba, uhusiano wa lugha ni baina ya jamii husika au wazazi na watoto na ndugu katika ukoo. Lugha inaweza kukua, kuanguka au kuathiriwa kutokana na kuwepo na matumizi ya lugha nyingine katika jamii hiyo. Kwa mfano katika Tanzania tuna lugha nyingine za makabila kwa makadirio ni zaidi ya lugha za makabila mia tatu (300) zinazopatikana katika jamii ya watanzania lakini kutokana na ukuaji wa lugha ya Kiswahili, kimechukua nafasi kubwa katika jamii za Tanzania kwa mawasiliano ya kiuchumi na mawasiliano ya kila siku. Lugha za makabila, matumizi yake yamebakia maeneo ya vijijini watu wengi vijijini wameathiriwa sana na lugha hizi za makabila katika sehemu husika, hii ni kutokana na matumizi ya lugha hiyo kwa wakati mwingi. Katika sintaksia, matamshi,

tahajia, na hata katika msamiati. Utafiti huu hata hivyo, haukushughulikia viwango hivyo vyote vya lugha kwa ukosefu wa muda. Kazi ya Corder (1967) inaeleza kuwa matatizo yanayojitokeza mtu anapojifunza lugha ya kwanza na lugha ya pili ni jambo la kawaida kutokea kabla ya matumizi ya lugha kuzoea matumizi kamili ya kanuni za lugha ya pili. Anaeleza kwamba, kuna tofauti kati ya makosa na matatizo. Kwa mujibu wa Corder, makosa ni matatizo yanayotokana na utendaji na hayana ruwaza yoyote na yanaweza kutokea kwa hali zote. Aidha, kulingana naye Corder makosa hayana uzito kama vile matatizo kwa sababu matatizo yanadhihirika kwa kuzingatia umilisi wa lugha. Lee, (1968) anasema kwamba ugumu na makosa mengi yanayopatikana katika lugha ya pili hutokana na athari za lugha ya kwanza. Jambo hili lina ithabati kwamba, katika ujifunzaji wa lugha ya pili, ikiwa maana ya neno katika muktadha fulani ni sawa katika lugha ya asili na vilevile katika lugha ya pili, matamshi yanaweza kuwa tofauti na neno hilo linapotamkwa, kwa kuwa mwanafunzi atahamisha mbinu ya utambuzi kutoka katika lugha ya kwanza (Kijita) hadi lugha ya Kiswahili. Ellis, (1985) anatoa mfano wa hali hii akisema kwamba, Mfaransa anapozungumza kwa Kiingereza, kitasikika kama Kifaransa. Viwango vyake vya msamiati na sarufi vitaathiriwa pia na lugha ya asili. Aghalabu lugha ya asili huingia kati ya lugha ya pili, na kusababisha athari katika ujifunzaji wa lugha ya pili. Kwahiyo, sifa za lugha ya asili hujidhihirisha katika lugha ya pili. Marton (1981) anasema kuwa, tunapotazama lugha ya asili kisaikolojia tunapata kwamba lugha hizi mbili Kijita na Kiswahili, hukosa kupatana kwa kiwango cha juu katika mifumo yao ya lugha ya pili.

2 . 3 Pengo la Utafiti

Kutokana na mapitio hayo mbalimbali mtafiti ameona kwamba, tafiti nyingi zimeelezea kuhusu athari za lugha ya asili, mathalani Kiswahili. Athari hizi za lugha ya kwanza katika lugha ya pili hujitokeza katika kuzungumza au kuandika.

Lakini kati ya tafiti hizo kutokana na uelewa wetu hakuna zilizelezea kuhusu athari ya Kijita katika kujifunza Kiswahili. Hivyo basi, ni lengo la tafiti huu kuchunguza athari za lugha ya Kijita katika kujifunza Kiswahili.

2 . 4 Kiunzi cha Nadharia

Utafiti huu umeongozwa na Nadharia ya Fonolojia Zalishi Asilia (NFZA). Ndiyo iliyotumika katika uchambuzi wa data za utafiti huu. Nadharia ya Fonolojia Zalishi Asilia huchunguza maumbo/miundo ya ndani ya maneno na kuihusianisha na muundo/maumbo ya nje ili kupunguza udhahania. Nadharia hii inauwezo wa kutambua chanzo cha athari na vilevile kutabiri kutokea kwa athari katika lugha ya pili. Nadharia hii ilizuka ili kujaribu kutatua mtatizo yaliyotokana na udhaifu wa Fonolojia Zalishi (FZ) umedhihirika katika kazi za chomsky (1950). Zaidi ya hayo (1968) Chomsky na Halle (1968) walitoa kazi nyingine iliyoitwa **Sound patterns of English (SPE)** ambayo ilichunguzwa na wanaisimu kama Vennemann (1971) na kugundua kuwa kuna udhahania mwingi katika uwasilishaji wa elementi zake. Hii ni kwa sababu ilisisitiza ubia katika Fonolojia Zalishi za lugha, sheria za fonolojia na mpango wa ishara na vokali. Aidha ilisisitiza kuwa, uwasilishaji mlalo wa sheria ulikuwa

wa lazima. Kwa ujumla nadharia hii ilishikilia kuwa lugha zote zilikuwa na sifa bia. Venneman (1972) alielezea kuwa nadharia ya Fonolojia Zalishi Asilia, katika kujaribu kutoa udhahania ulioonekana katika Fonolojia Zalishi. Hata hivyo, Joan Hooper (1971) ndiye aliyeleeza na kuendeleza nadharia ya Fonolojia Zalishi Asilia katika tasnifu yake iliyoitwa **Aspects of Generative Phonology**. Baadaye kazi hii ilichapishwa mwaka (1976) kwa kichwa cha **introduction to Natural Generative Phonology (INGP)**. Hooper (1976) anaeleza kwamba, nadharia ya fonolojia zalishi inauwezo wa kuonyesha umilisi wa mzawa wa lugha. Anaeleza kwamba sarufi huwasilishwa uwezo wa umilisi alionao mzawa wa lugha unaomwezesha kutoa matamshi yasiyo na kikomo (1976:3). Anaeleza zaidi kwamba, katika Fonolojia Zalishi, umilisi wa lugha unaonyeshwa kupitia sheria zinazozingatia maana za sauti zinazotumika katika lugha. Hata hivyo, aligundua kuwa nadharia ya Fonolojia zalishi haiwezi kutambuliwa mbali tu. Hii ni kwa sababu nadharia ya Fonolojia Zalishi Asilia ilikuwa na uwezo mkubwa kuliko kuelewa maswala ya lugha asilia. Alisema lengo la wana nadharia wa isimu ni kuvumbua nadharia iliyo na uwezo wa kueleza maswala kuhusu lugha asili lakini sio kuwa na nguvu zaidi kiasi cha kueleza au kutabiri matukio ambayo hayapatikani katika lugha asilia (1976:4-5). Lengo kuu la Hooper ilikuwa kuasisi nadharia iliyoweza kurekibisha udhaifu wa nadharia za awali kama vile nadharia ya Geuza maumbo zalishi (NGMZ) iliyotumika katika **sound pattern English** ambayo ilionyesha kuwa na nguvu kuliko kutumika katika lugha asilia. Kwa sababu, Hooper (ameshatajwa) anajaribu kuyatatua matatizo

ya udhahania katika Fonolojia Zalishi anaeleza kwamba, ni muhimu kutambua nadharia inayokabiliana na udhaifu wake kisha kutathmini matokeo ya nadharia hiyo mpya ya (1976:5).

Nadharia ya Fonolojia Zalishi Asilia huchunguza maumbo ndani ya maneno ili kupunguza udhaharia. Kwahiyo, nadharia hii ina uwezo wa kuonyesha muundo ndani ya neno kutoka kwa muundo nje. Hii ina maana kwamba muundo ndani ya maneno nayo inatarajiwa na kwa hivyo inastahili kuonekana katika muundo wa nje ili iweze kukubalika kama muundo ndani sahihi. Nadharia ya Fonolojia Zalishi Asili humwezesha mchunguzi wa lugha kufikia utabili sahihi kuhusu lugha asilia. Hooper anaita jambo hili kanuni ya ujumlishaji sahihi. Kanuni hii inawasilisha uhusiano kati ya miundo nje na kauli za kijumla ambazo lazima zidhihirike kama ni kweli katika kila neno husika. Hooper anaeleza kwamba, kanuni ya ujumlishaji sahihi inaeleza kuwa sheria zinazowekwa na wazungumuzaji wa lugha hutokana na miundo ya nje ya maneno bali sio miundo ndani (1976:13). Kanuni hii hairuhusu kurejelea kuwepo kwa sheria inayorejelea kipande kisichokuwe. Sheria hii inathibiti matumizi ya uwezekano tena huthibiti udhahania. Kulingana na Venneman sheria za **Introduction to Natural Generative Phonology (NGP)** zinaweza kutokea zaidi ya mara moja katika maeneo bila kulazimisha mfuatano wa elementi zinazohusika. Venneman anasema sheria zote zinafuata ruwaza maalumu katika umbo lolote linaloafikiana na muundo au maumbo. Nadharia ya Fonolojia Zalishi Asilia inajaribu kutoa udhahania kwa kupendekeza ya kwamba miundo ya ndani na nje yote iwe na uhusiano wa moja kwa moja. Hii inaitwa kanuni ya uasilia kamili katika sheria hii,

vipashio vya kifonolojia vinavyojitokeza katika uwasilishaji wa kileksia wa mofimu ni zile zinazojitokeza katika muundo nje wa mofimu hiyo. Sheria hii inasisitiza kwamba, kila kanuni ya sarufi ya fonolojia yaani sheria zinazopata motisha kifonolojia katika lugha ya Kijita lazi ma zionyeshe ujumlishaji kuhusu muundo nje ya maneno. Kanuni hii inaeleza ya kwamba mtu anayechunguza lugha kwa kutumia data ya miundo nje ya maneno hawezi kushughulikia miundo dhahania na hata hawezi kuunda sheria zilizo na ubuye. Nadharia ya fonolojia Zalishi Asilia ina makundi makuu manne ya sheria nayo ni:

(i) sheria za kifonetiki (ii) sheria za kifonolojia (iii) sheria za via (iv) sheria za sandhi. Aidha, nadharia hii hudhihirisha upekee wa kila lugha kwa hivyo ni muhimu katika kuyaweka wazi matatizo yanayoibuka katika kilakutokea kwa lugha ambayo Selinker(1960,1972) anaitaja kama lugha kati ambayo ni lugha inayojitokeza kati ya lugha ya kwanza na lugha ya pili. Dhana hii ilitokea kwa maana ya kwamba, lugha hiyo hupata sifa zake kutoka kwa lugha zote mbili. Hivyo basi, lugha huwa ni mali ya jamii kama anavyodai Cook (1969:12) katika Habwe na Karanja (2004). Wanasema kuwa, kila lugha inakuwa na sifa zake na kanuni ziliizoweza kubadilishwa ili kutosheleza lugha nyingine. Kwa hivyo, katika kuchunguza athari na mabadiliko yake katika Kijita na Kiswahili, nitatumia nadharia ya Fonolojia zalishi Asilia katika utafiti huu kwa kuwa, ndiyo itatuongoza katika kupanua miundo sahihi ya lugha hizi mbili na itatuwezesha kuelezea visababishi vya kila aina ya athari inayodhihirika. Kwa ujumla, nadharia hii imekuwa na manufaa mengi katika utafiti huu kwa

kwa sababu inatuwezesha kubaini athari ya lugha ya Kijita kwenye Kiswahili sanifu, nadharia hii imetuwezesha kulinganisha mfumo wa lugha mbili mathaalani Kijita na Kiswahili na hivyo kubaini tofauti zinazojitokeza baina ya lugha hizo mbili. Pia kwa kuwa nadharia hii ina uwezo wa kutambua chanzo cha athari na vilevile kutabiri kutokea kwa athari katika lugha ya pili. Pia nadharia hii inasaidia kuonyesha mabadiliko ya kifonolojia na pia kuelezea kutumia kanuni mbalimbali. Nadharia hii hudhihirisha upekee wa kila lugha na kwa kuwa tumechunguza zaidi athari zilizopo miongoni mwa wazungumzaji wa lugha hizi mbili, Kijita ikiwa ni lugha ya kwanza na Kiswahili ikiwa lugha ya kwao kimatumizi.

2.5 Hitimisho

Utafiti huu ulitumia wataalamu katika mapitio yahasuyo athari ya lugha na wataalamu walioangalia lugha kwa ujumla. Mapitio ya machapisho yalielezea jinsi gani lugha huathiriana, pia yalitoa msaada zaidi ya kuelewa mada hii ya athari ya lugha ya Kijita katika kujifunza Kiswahili. Sura hii iliwezesha utafiti kuingia sura iliyofuata.

SU R A YA TATU

3.0 NJIA NA MBINU ZA UTAFITI

3.1 Utangulizi

Utafiti huu ulifafanua na kubainisha mbinu zilizotumika katika utafiti uliohusu athari za lugha ya Kijita katika kujifunza lugha ya Kiswahili. Utafiti huu ulifanyika mawandani na maktabani. Vifaa na mbinu zilizotumika katika utafiti huu, ziliwezesha kukamilisha kukusanya data za msingi kwa kuwashirikisha wateuliwa katika utafiti huu na umeelezwa na data fuatizi zilizokamilisha malengo na kujibu maswali ya utafiti. Na mwisho kabisa ni hitimisho.

3.2 Mbinu za Kuchanganua Data

Lengo la utafiti huu lilikuwa ni kuchunguza athari ya lugha ya Kijita katika kujifunza Kiswahili kwa wanafunzi wa shule za msingi. Malengo ya utafiti huu ya mefikiwa kwa kutumia mikabala ya uwandani na kimaelezo. Mkabala wa uwandani unafafanuliwa kuwa ni mchakato ambao mtafiti hujenga mahusiano ya namna mbalimbali kwa muda mrefu na jamii ya watu watakaotafitiwa katika mazingira yao ya asili kwa lengo la kuweka uelewa wa kisayansi kuhusu jamii hiyo (taz. Lofland na Lofland, 1984). Katika mkabala wa uwandani, mtafitianatakiwa kwenda katika eneo la utafiti kuchunguza jambo linalotafitiwa katika hali yake ya halisi.

Trochm (1999) anaelezea kuwa mkabala wa uwandani humwezesha mtafiti kukusanya data za kutosha zinazomweshia kufanya majumuisho ya matokeo ya utafiti wake na kueleza uhalisia uliopo. Ubora wa mkabala huu unatokana na ukweli kwamba unatoa nafasi kwa mtafiti kushughulikia kwa kina masuala anayotafiti katika jamii. Kwa hiyo, kuna nafasi kubwa kwa mtafiti kukusanya data pana ambayo inafaa kujibu maswali yake ya utafiti baada ya kuchambua data hizo. Kwa kutumia mkabala huu wa uwandani mtafiti alikusanya data kwa sampuli ya watafitiwa iliyoteuliwa. Mtafiti alitumia pia mkabala wa kimaalezo. Kothari(1990,2004) anaeleza kuwa, mkabala wa kimaalezo unazingatia umuhimu wa kufafanua namna watu wanavyofikiri kuhusu hali, kitu au jambo fulani na kutathmini hisia za watu juu ya hali, kitu au jambo hilo. Kwa hiyo, mkabala huu ulitumika kueleza tabia na hisia za mtu, kundi au jamii fulani ya watu na kufafanua hali iliyopo kwa wakati huo. Mkabala huu umefaa katika utafiti huu kwa sababu umesaidia kufafanua taarifa mbalimbali zinazohusu silka, hulka, mwenendo, mitazamo, tabia, mawazo maoni, imani, na masuala mengine ya kijamii hasa yale yanayohusu taratibu za maisha ya kila siku miongoni mwa wanaisimu na wanafunzi wa isimu. Mkabala huu ulitumika kuelezea athari ya lugha ya Kijita katika kujifunza Kiswahili kwa wanafunzi wa shule za msingi.

3.3 Eneo la Utafiti

Mtafiti amefanya utafiti wake katika mkoa wa Mara, wilaya ya Musoma vijijini na Manispaa ya Musoma, katika kata ya Makoko na Suguti, hasa shule za msingi za Kusenyi,

Buhare, Suguti, Mtakuja na Nyarigamba. Sababu zilizomfanya mtafiti achague wilaya hizi za Musoma vijijini na Musoma Manispaa ni kutokana na ukaribu kijiografia wa wilaya hizi ambazo zipo karibu na makazi ya mtafiti. Sababu nyingine iliyomfanya mtafiti achague wilaya hizi ni kutokana na watafitiwa wa utafiti huu wanapatikana kwa urahisi na kwa muda mfupi. Pia ni rahisi kupata taarifa nyingi kuhusu athari ya lugha ya Kijita ktika kujifunza Kiswahili.

3.4 Mbinu za Utafiti

Zimefafanuliwa na Kothari (2004) kwamba, ni jumla ya mbinu zote zinazotumiwa katika kufanya utafiti. Mbinu za utafiti ziko katika makundi makubwa mawili, ambayo ni mbinu za kukusanyia data na kuchanganua data. Mbinu za kukusanyia data ni mbinu ambazo mtafiti huzitumia ili kupata za utafi. Utafiti huu unatumia mbinu za aina nne. Mtafiti aliamua kutumia mbinu hizo kwa ajili ya kupata uthabiti wa matokeo ya utafiti. Mbinu zinazotumika katika kukusanya data za utafiti huu ni hojaji, mahojiano, mbinu ya majadiliano ya Vikundi na maktabani.

3.4.1 Mbinu ya Hojaji /Dodoso

Kwa mujibu wa Kothari (2004), hojaji ni mbinu ya kukusanya data ambayo mtafiti huandika maswali na baadaye huwapa watoa taarifa ili wayajibu na kumrudishia. Williman (2011) anaeleza kuwa, kuna maswali ya hojaji ya aina mbili. Aina ya kwanza ni maswali funge ambayo hutoa fursa kwa watafitiwa wa kuchagua jawabu. Aina hii ni rahisi kujibu na

kuchanganua. Pia, inasaidia kupata majibu mahususi na huepashwa upendeleo. Aina ya pili ya maswali ya hojaji yasiyofunge, ambayo hutoa fursa au uhuru kwa watafitiwa kueleza wanachokijua. Aidha, husaidia kupata taarifa nyingi zaidi. Mbinu ya hojaji iliyotumika katika utafiti huu imejumuisha aina zote mbili za maswali yaliyokuwemo katika hojaji, maswali funge ni maswali yasiyofunge. Mtafiti aliamua kuchanganya aina zote za maswali ili kuepuka mapungufu yanayoweza kutokea katika mbinu hizi mbili, ikizingatia kuwa kila moja ina mapungufu yake. Hivyo, mbinu hizo zikitumika kwa pamoja kila moja husidia kuziba mapungufu ya nyenzie. Mtafiti aliwapa watafitiwa wanafunzi hojaji wajaze papo kwa papo na walimu walipewa muda wa siku mbili kisha warejeshe kwa ajili ya uchambuzi wa data. Walimu walipewa muda mrefu kujaza hojaji kwa vile ilionekana kuwa wanamajukumu mengi ya kazi, hivyo isingewezekana kuzipata data iwapo wangetakiwa wajaze papo kwa papo. Mbinu ya hojaji ilichaguliwa kwa sababu inafaa kukusanya data katika kundi kubwa la watu na kwa muda mfupi sana hasa hojaji za papo kwa papo. Aidha, ni njia rahisi na ya haraka katika kukusanya na kuchanganua data. Pia, ikisimamiwa vizuri data nyingi zinaweza kupatikana kwa muda mfupi.

3.4.2 Mbinu ya Mahojiano

Kwa mujibu wa Kombo na Trompa (2006), mahojiano ni majibizano ya ana kwa ana (au simu, barua pepe) kati ya watu wawili au zaidi kwa lengo la kukusanya taarifa au maoni kuhusu suala fulani la kiutafiti lililo ainishwa. Williman (keshatajwa) ameyagawa mahojiano

katika aina tatu ambazo ni, mahojiano ya ana kwa ana, mahojiano ya kikundi na mahojiano ya simu (mtandao) Ingawa mbinu hii inaweza kufanywa kwa njia zote hizo, mtafiti alitumia mbinu hii kwakuwahoji watafitiwa ana kwa ana. Kwa mujibu wa kothari (2009), mahojiano ya ana kwa anani mbinu ambayo mtafiti huwauliza watafitiwa maswali na wakati mwingine watafitiwa nao huuliza maswali na mtafitiwa huyajibu. Mbinu hii ilitumika kwa watafitiwa (50) hamsini kwa sampuli A kwa wanafunzi wa shule za msingi. Mahojiano haya yalifanyika punde tu baada ya watafitiwa kumaliza kujaza hojaji. Mbinu hii ilituliwa kwa sababu ya kupata uthabiti wa majibu ya watafitiwa pamoja na kupata uthabiti wa mbinu za kukusanyia data. Pili, ni rahisi kwa mtafiti kudhibiti sampuli kwa usahihi zaidi. Hii iliwezekana kwa sababu mtafiti alikutana na wahojiwa ana kwa ana na kuwauliza maswali yaliyo kosa majibu yalitafutiwa ufumbuzi papo kwa papo. Tatu ni rahisi kwa mtafiti kukusanya taarifa nyingi na kwa kina zaidi, kwa sababu watafitiwa wanaweza kuuliza maswali na mtafiti anakuwa na uhuru wa kuuliza maswali zaidi ambayo ni vigumu kufanyika kwa kutumia mbinu nyingine kama vile ushuhudiaji, ushiriki au hojaji. Mbinu hii ilitusaidia katika uchanganuzi wa data yetu na hata katika utoaji wa mahitimisho.

3.4.3 Mbinu ya Majadiliano ya Vikundi

Katika utafiti huu mbinu ya majadiliano ya vikundi yalitumika kukusanya data za utafiti. Mtafiti alitumia majadiliano ya vikundi kwa kuwakusanya wanafunzi wanaofahamu lugha ya Kijita na Kiswahili. Makundi hayo yalikusishwa watu saba hadi kumi ambao waliwekwa katika

chumba kwa muda tofauti. Kwa kila kundi mtafiti alifanya majadiliano ya dakika hamsini. Katika majadiliano hayo mtafiti alilenga kupata maoni, mtazamo na mielekeo juu ya athari, sababu na njia za kutatua athari hizo

3.4.3 Mbinu ya Maktabani

Mbinu hii ni mbinu kuu iliyotumika katika utafiti huu. Katika utafiti huu, mbinu hii ilitumika katika kukusanya data zilizopo katika vitabu, makala, majarida, na magazeti ambavyo viliteuliwa katika utafiti huu. Mtafiti alisoma na kuchambua vitabu mbalimbali vilivyohusiana na mada ya utafiti huo. Maktaba zilizotumika katika utafiti huu ni, Maktaba ya Mkoa wa Mwanza, Maktaba ya Chuo Kikuu Huria tawi Mwanza, Maktaba ya Chuo Kikuu Huria Cha Tanzania. Matokeo yaliyopatikana, baadhi yamewasilishwa kwa njia ya kimaelezo.

3.5 Aina za Data Zilizokusanywa

Data hupatikana kutoka vyanzo mbalimbali kama ilivyoonyeshwa hapa. Kwa mujibu wa Mlilo (2012), kuna aina kuu mbili za data ambazo ni data za msingi na data za upili.

3.5.1 Data za Msingi

Kwa mujibu wa Kothari (1992:95) data za msingi ni data halisi kwa maana kwamba, hukusanywa uwandani moja kwa moja tena kwa mara ya kwanza. Kwa mujibu wa utafiti wetu, ukusanyaji wa data za awali ulikusudiwa kufanyika katika shule mbalimbali ambazo ziliteuliwa ili kuhakikisha kwa kiasi gani shule hizo, wanafunzi wanaathiriwa na matamshi ya lugha ya Kijita katika kujifunza Kiswahili. Tulianza kukusanya data za awali

shuleni wakati tulipozitembelea shule za msingi za kata ya Makoko na baadaye za kata ya Suguti. Tulitumia hojaji na dodoso ili kuzipata data zinazo kusudiwa kutoka kwa wanafunzi wa shule ya msingi, na walimu wanaofundisha somo la kiswahili. Uamuzi wa kupokelewa au kutopokelewa kwa lugha ya Kiswahili ulifanywa na mtafiti kwa kutathimini majibu, yaliyo tolewa na wasailiwa sabini (70), kwa jumla kutoka Nyanja mbalimbali za kijamii hasa za kiuchumi na kielimu. Vilevile, walimu wa somo la Kiswahili na wanafunzi ili kuweza kupata maelezo ya ana kwa ana na ujazaji madodoso na mijadala.

3.5.2 Data za Upili (Fuatizi)

Ni taarifa ambazo tayari ziliishakusanywa na watu wengi (TY). Taarifa hizo hupatikana katika makala, vitabu na magazeti hasa zile zinazohusiana na mada ya utafiti. Hata hivyo, kabla ya utafiti nilitumia majarida ya vitabu mbalimbali kwa nia ya kuona watafiti wengine na mbinu gani zilizotumika kuhusiana na lugha ya Kiswahili. Aidha, katika utafiti huu nimepitia maktaba mbalimbali. Maktaba ni mahali maalumu palipohifadhiwa nyaraka, vitabu, majarida, magazeti yenye taarifa mbalimbali kwa wasomaji na watafiti wa kada tofauti tofauti za taaluma (Ewan na Calvert 2000).

3. 6 Kundi Lengwa

Kulingana na Cooper (1989) na Vans (1990) kundi lengwa ni wanachama wote, mtu mmoja, kikundi au elementi ambazo mtafiti amekusudia kuzihusisha katika utafiti wake. Kundi lengwa ni jumla ya watu wote ambao huhusishwa katika utafiti (Kothari, 2004; Bryman, 2004, Komba na

Trompa,2006). Walengwa waliohusishwa katika utafiti huu ni walimu,wanafunzi na wazazi,kutoka ktika shule tano za msingi zilizopo katika Mkoa wa Mara hususani wilaya za Musoma vijijini na Manispaa ya Musoma katika shule za Buhare, Kusenyi, Suguti, Nyarigamba na Mtakuja.Kundi la utafiti huu lilitolewa kulingana na sifa na umuhimu wa kila kundi katika utafiti huu.Kwa mfano, wanafunzi wanasoma somo la Kiswahili katika shule hizo wana maarifa na uzoefu .Hivyo,basi utafiti huu uliliona kundi hili kuwa ndilo lenye uwezo wa kutoa data juu ya athari ya lugha ya Kijita katika kujifunza Kiswahili.Pia kigezo cha wanafunzi hawa wanaosoma somo hilo Kiswahili kilimfanya mtafiti aweze kuliona kundi hili kuwa ni raslimali ya kutosha katika utoaji wa data za utafiti.Walimu waliteuliwa kwa sababu wanafundisha somo hilo na wazazi kwa sababu wao wana umilisi wa lugha ya asili(Kijita).

3. 7 Sampuli na Usampulishaji

3. 7.1 Sampuli ya Watafitiwa

Kwa mujibu wa Kothari (2004, 1990) anafafanua sampuli watafitiwa ni kundi dogo la watafitiwa lililochaguliwa kuwakilisha sifa na tabia za kundi zima ambalo husaidia mtafiti kupata taarifa kutoka sampuli hiyo ili kutoa majumuisho ya utafiti wake. Watafitiwa ni dhana inayotumiwa katika taaluma ya utafiti kurejelea watu au vitu vinavyoteuliwa na kuchaguliwa na mtafiti kwa ajili ya kufanyia utafiti wake kwa kuzingatia aina na malengo ya utafiti anaokusudia kufanya.Mchakato wa kuteuwa sampuli kutoka katika kundi lengwa inajulikana kama mbinu ya uteuzi wa sampuli.Kwa vile siyo rahisi kukusanya taarifa zote kutoka kwenye

kundi zima, basi,mbinu yenye madhumuni maalumu na mbinu bahatishi zilituika kukusanya data.Katika utafiti huu siyo rahisi kuhusisha walimu , wanafunzi,na wazazi wote hivyo,katika makundi hayo mtafiti aliteua sampuli ambayo imejibu maswali aliyolenga kwenye utafiti huu.Hivyo,utafiti huu umehusisha sampuli ya watu sabini(70),sampuli A,ni wanafunzi wa darasa la tano,sita na la saba wanaosoma Kiswahili, sampuli B ni walimu wanaofundisha somo la Kiswahili na sampuli C ni wazazi wenye umilisi wa lugha asili(Kijita).

Jedwali 3.1: Mgawanyo wa Uampuli Uliyowasilishwa.

Walengwa	Jumla	Washiriki	Asilimia	wasioshiriki	Asilimia
Wanafunzi wa darasa la 5	16	16	100	0	0
Wafunzi wa darasa la 6	18	18	100	0	0
Wanafunzi wa darasa la7	16	16	100	0	0
Walimu wa kiswahili	15	15	100	0	0
Wazazi	05	04	80	01	20

Chanzo:Uchambuzi wa Data za Utafiti.

3.7.2 Mchakato wa Usampulishaji

Kwa mujibu wa Sign (2007) usampulishaji ni mchakato wa kuchagua kundi dogo kutoka kundi kubwa la watafitiwa ili kufanya maksio ya kundi lengwa. Sampuli huchaguliwa kwa njia mbalimbali ikiwa ni pamoja na usampulishaji nasibu na usio nasibu. Ruane (2005) anafafanua kwamba, usampulishaji ni mchakato wa kuchagua sampuli ambapo uwezekano wa kuchagua mshiriki yeyote katika kundi lengwa huwa na nafasi kubwa ya kuchaguliwa. Kwa maneno mengine usmpulishaji nasibu ni mbinu ya kuchagua sampuli ambayo kila mshiriki katika kundi lengwa anafursa sawa ya kuchagua sampuli ambayo huegemea zaidi waamuzi wa mtafiti na hauwezi kutoa matokeo jumuishi kuhusiana na kundi lengwa. Yaani, ni mbinu ya kuchagua sampuli ambayo sehemu ya watafitiwa huchaguliwa kwa kuzingatia zaidi upatikanaji wao kuliko uwakilishi wao. Moja kati ya sampuli inayopatikana kwa njia hii ni sampuli ya makusudio. Sampuli ya makusudio ni aina ya sampuli ambayo mtafiti huichagua huku akiwa na matarajio kuwa itawakilisha kundi lengwa. Kwahiyo, utafiti huu ulitumia usampulishaji usio-nasibu kwa maana ya uteuzi wa kukusudia/madhumuni. Mtafiti aliamua kutumia aina hii ya sampuli katika utafiti wake kwa sababu aliamini kuwa kundi hili ndio lenye uwezo wa kutoa taarifa faafu na wakilishi kwa kundi lengwa katika kufikia malengo a utafiti huu. Pia uteuzi wa sampuli kimaeneo ulizingatia maeneo ya kiutamaduni, na kielimu katika Mkoa wa Mara, maeneo haya yalichaguliwa kwa sababu ya wanafunzi wengi wa jamii ya Kijita.

3.8 Mbinu za Kuchanganua Data

Data katika utafiti huchanganuliwa kwa kutumia mikabala ya aina mbili. Mikabala wa kiidadi na mikabala wa usio wa kiidadi. Kwa mujibu wa Williman (keshatajwa), mikabala wa kiidadi ni mbinu ya kuchanganua data ambayo mtafiti hutumia namba kurekodi taarifa na kuchanganuliwa kwa kutumia mbinu za kitakwimu, kwa mfano achano sanifu. Naye Enon (1998) anasema kuwa, mikabala usio wa kiidadi ni mbinu ya kuchanganua data ambayo mtafiti hueleza na kufafanua data zake kwa kutumia maelezo. Aidha, Kress (2008), anafafanua mikabala huu kuwa, unaelezea vipi na kwa nini matukio yametokea. Kwa kuzingatia umuhimu wa kila mikabala mtafiti aliamua kuchanganua data za utafiti huu kwa kutumia mikabala wa kiidadi na usio wa kiidadi. Mtafiti alitumia mikabala wa kiidadi kwa lengo la kupata takwimu sahihi za data. Vilevile, mikabala usio wa kiidadi ulitumika kwa vile kulikuwa na data zilizotokana na majibu ya kinaelezo yanayogusa maoni ya mhojiwa, Kwahiyo data hizo zilihitaji kutolewa maelezo. Data zilizopatikana ziliwasilishwa kwa kutumia maelezo na jedwali kwa njia ya asilimia.

3.9 Uthabiti na Kuaminika kwa Mbinu za Utafiti

3.9.1 Uthabiti wa Mbinu za Kukusanyia Data

Moja kati ya sifa kuu ya data ni kupata uthabiti wa data hizo. Kothari (2004), anafafanua kwamba, uthabiti ni kiwango ambacho mbinu za utafiti zinapimia kile kilichotakiwa kupimwa na mbinu hiyo. Naye, Singh (2007) anasisitiza kuwa zana au mbinu zote zilizotayarishwa kwa

ajili ya kufanyia utafiti lazima zipimwe ili kuona kama zinafaa katika mazingira halisi yaliyokusudiwa. Kwa msingi huo, mtafiti aliamua kuzipima hojaji kwa watu ambao sio walengwa wa utafiti huu lakini wanafanana katika viwango vyao vya elimu au akili kabla ya data za utafiti kukusanywa tuliwahoji wazungumzaji asilia wa lugha ya Kijita kuhusu baadhi ya maneno ya Kijita. Lengo la kuzipima hojaji, ni katika kujua, iwapo maswali yanafahamika kwa watafitiwa. Pia kujua iwapo mtafiti atapata taarifa anazozihitaji kulingana na utafiti wake. Hivyo baada ya kuzipima hojaji, mtafiti alipata fursa ya kufanya marekebisho zaidi kabla ya kuzigawa kwa watafitiwa waliokusudiwa kwa ajili ya kukusanya taarifa za utafiti. Katika utafiti huu hojaji zimejaribiwa kwa kuwahoji wazungumzaji asilia wa lugha ya Kijita kuhusu baadhi ya maneno ya lugha Kijita.

3.9.2 Kuaminika kwa Data

(Best na Khan (2006) wanasema kuwa, kuaminika kwa data za utafiti kunatokana na uwezo wa mbinu za utafiti kuzalisha matokeo yale yale pale utafiti unaporudiwa kwa kutumia mbinu hizo. Kuaminika hujitokeza pale ambapo kuna kuwa na uhusiano katikana taarifa zilizotolewa na watu walewale wa muda tofauti (Furlong na Lovelace 2000). Katika utafiti huu kuaminika kwa data kulihakikiwa kwa kutumia mbinu nne za ukusanyaji wa data zilizoainishwa katika sehemu ya njia za ukusanyaji wa data hapo awali.

3 . 10 Ukusanyaji wa Data

Data zilikusanywa katika jamii ya Wajita wanaoishi kata za Makoko na Suguti, kata hizi zilizingatiwa kwa kuwa zinawakazi wengi ambao ni wajita na pia ni kata zilizokaribina hivyo ilimwezesha mtafiti kukusanya data kwa urahisi pia, ukusanyaji wa data ulifafanyika katika mkoa wa Mara,kwa sehemu ndogo. Usaili wa ana kwa ana ulihusisha wakati wa kukusanya data za msingi. Hii ni kwa sababu baadhi ya data za utendaji haziwezi kupatikana ili kukusanya data za kutosha.Mtafiti alinukuu daftari yale yote muhimu yaliyomwezesha kufikia malengo ya utafiti kwa kupata data toshelevu na za kina.

3 . 11 Zana za Kukusanyia Data

Mtafiti aliandaa vifaa vya utafiti kulingana na mada na malengo ya utafiti.vifaa hivi vilimwezesha mtafiti kukusanya data husika na kupata taarifa sahihi za utafiti wake.Katik utafiti huu, data na taarifazilikusanywa kwa kutumia vifaa mbalimbali, vifaa hivyo ni pamoja na dodoso na kompyuta.Mtafiti alivitumia vifaa hivi wakati wote kuanzia mwanzo hadi kukamilika kwa utafiti kwa ajili ya kuhifadhi kumbukumbu na kukamilisha mchakato mzima wa utafiti.

3 . 12 Maadili ya Utafiti

Mligo (2012) amesema kuwa, maadili ni mwenendo mzima wa mwanadamu na tabia yake mahali popote awapo, katika maisha ya kawaida na katika utaalamu unaotumikia.

Kumar (1999) anaeleza kwamba, miongoni mwa vitu muhimu anavyotakiwa kuzingatia mtafiti ni maadili ya utafiti yanayohusu kupata kibali cha kufanya utafiti pamoja na kutunza siri za watafitiwa. Hivyo basi, katika utafiti huu, maadili ya utafiti yalizingatiwa kwanza, mtafiti aliepuka kugemea upande wowote katika mchakato wa utafiti huu. Pili, mtafiti ametoa ripoti ya utafiti kwa usahihi tena kwa kuzingatia taratibu za kisayansi zilizopo. Tatu, mtafiti amepuka matumizi mabaya ya habari ambazo amezipata kutoka kwa watoa habari, kabla na baada ya kukusanya data. Kwa ujumla data zote kutoka eneo lote la utafiti zilikusanywa kwa ruhusa maalumu ya watafitiwa.

3.12 Hitimisho

Sura hii imejadili juu ya muundo na mbinu zilizotumika katika utafiti huu. Inaelezwa kuwa utafiti huu ulifanyika katika Mkoa wa Mara hususani wilaya za Musoma vijijini na Manispaa ya Musoma. Walengwa wakiwa ni wanafunzi, walimu, na wazazi. Aidha imeelezwa kwamba sampuli ya utafiti huu iliteuliwa kwa kutumia mbinu ya usampulishaji usio nasibu kwa maana ya uteuzi wa kukusudia /madhumuni. Katika sura hii imeelezwa kuwa data za utafiti huu zilikusanywa kwa kutumia mbinu nne ambazo ni mbinu za maktabani, hojaji mahojiano na majadiliano ya vikundi. Pia data za utafiti huu zilichambuliwa, kujadiliwa na kuwasilishwa kwa kutumia mikabala ya maelezo na kitakwimu ambapo taarifa za kiisimu zimewasilishwa kitakwimu katika majedwali na wa kinaelezo, umetumia maelezo.

SURA YA NNE

4.0 UWASILISHAJI NA UCHAMBUZI WA DATA

4.1 Utangulizi

Lengo la sura hii ilihusisha taarifa zilizokusanywa wakati wa utafiti huu. Sehemu hii ilihusisha uwasilishaji na kuchambua data zilizokusanywa juu ya athari za lugha ya Kijita katika kujifunza kiswahili. Taarifa hizi zilihusisha makundi matatu, makundi hayo ni wanafunzi, walimu pmoja na wazazi. Utafiti ulifanikiwa kwa kiasi chake wakati wa kukusanya data zilizohusiana mada ya utafiti kwakupitia jumla ya idadi ya watafitiwa⁷⁰, katika idadi hii, wanafunzi walikuwa 50, walimu walikuwa 15 na wazazi 05. Data zote zilizokusanywa kwa njia ya hojaji, mahojiano na majadiliano ya vikundi. Sura hii inanza kwa kuwasilisha data na kumalizia na uchambuzi wa data.

4.2 Uwasilishaji wa Data

Uwasilishaji na uchambuzi wa data umefanyika kwa kuzingatia lengo na malengo mahususi ya utafiti wa mada hii na maswali yanayoambatana na malengo hayo. Aidha, baada ya kuzikusanya na kuzipanga data zilizopatikana kutoka kwenye majedwali tuliendelea na hatua ya uchambuzi wa zenyewe ili tuweze kuona ukweli unaotawala katika data hizo ambazo nazo hatimaye zilitupatia msimamo wetu kuhusu mada ya utafiti huu. Kwa mantiki hiyo, mbinu zifuatazo tulizitumia. Kwanza, kuunda majedwali yaliyotwezesha kuzipata takwimu

zilizopelekea kufikia malengo mahususi ya utafiti huu. Pili, data iliwasilishwa kimaelezo na kitakwimu. Maelezo yalitolewa kwa kifupi huku yakiandamanishwa na majedwali yenye takwimu hasa asilimia ili kuwasilisha data ya kutegemewa. Majedwali yalikuwa muhimu katika kuwakilisha na kulinganisha matokeo ya data za makundi mbalimbali mfano wanafunzi, walimu na wazee. Tulichanganua data kitakwimu na kuhakiki kitasnifu iwapo kuna athari zinazojitokeza katika lugha ya Kijita wakati wa kujifunza lugha ya Kiswahili.

4.3 Uchambuzi wa Data kwa Njia ya Majedwali

Takwimu zinazojitokeza kwenye data ni majibu yaliyotokana na maswali yafuatayo:

- i Ni wahojiwa wa shule gani walitoa majibu yanayowakilishwa kwa takwimu zinazoonekana kwenye jedwali husika?
- ii Ni wahojiwa wangapi waliokubaliana au kutokubaliana na hoja iliyoulizwa kuhusu kila shule wanakotoka wahojiwa?
- iii Jumla ya wahojiwa ilikuwa ni wangapi mwishoni mwa zoezi zima?
- iv Ni asilimia ngapi ya wahojiwa waliokubaliana na hojaji nani asilimia ngapi ya waliokataa hoja?

Aidha utafiti huu ulikuwa malengo mahususi matatu kama yafuatayo:

- i Kuainisha athari za lugha ya Kijita zinazodhihirika kwa wanafunzi katika kujifunza Kiswahili.

ii Kubainisha sababu za athari zinazopelekea wanafunzi kuathiriwa na lugha ya Kijita katika kujifunza lugha ya Kiswahili.

iii Kubaini mbinu au njia mbalimbali za kutumia ili kuwasaidia wanafunzi wanaojifunza Kiswahili kama lugha yao ya pili.

Aidha, katika mjadala huu tumebainisha kwa kutumia nadharia ya Fonolojia Zalishi Asilia. Nadharia hii itatuongoza katika kupanua miundo sahihi ya lugha hizi mbili na pia ndiyo itatuwezesha kueleza usababishi wa kila aina ya athari inayodhihirika. Vilevile, katika utafiti huu, mtafiti alibainisha athari za lugha ya Kijita katika kujifunza Kiswahili zinazopatikana katika Kijita na miundo tofauti ya baadhi ya maneno ya sauti hizo hutamkwa vibaya au wakati mwingine hudondoshwa kabisa. Pia, tumebainisha maswali ya utafiti yaliyoulizwa ili kufikia malengo ya utafiti yaliyotajwa hapo juu.

4.4 Athari za lugha ya Kijita katika kujifunza Kiswahili

Lugha mama ndio ina athari nyingi wakati wa kujifunza lugha nyingine. Mtu anayejifunza lugha hukumbana na vikwazo na changamoto nyingi zinazoweza kumzuia wakati wa kujifunza na kuwasiliana. Mawasiliano yanapo katika upande mmoja huashiria kuna matatizo katika mawasiliano.

4.4.1 Athari za Kifonoloji Katika Matamshi

Athari za kifonolojia ni athari zote ambazo zinaathiri matamshi au sauti (fonimu) za lugha mahsusi. Katika utafiti huu watafitiwa wameeleza kuwa, athari kubwa ya kifonolojia inaletwa na lugha ya kwanza katika kujifunza lugha ya pili yaani Kiswahili kwa mfano kubadilisha baadhi ya herufi na sauti Kiswahili. Kubadilisha sauti za Kiswahili ni athari kubwa katika lugha kwani ndizo zinazotofautisha maana. Pia sauti huundwa silabi na silabi ndizo zinazounda maneno ya lugha mahsusi. Kwahiyo, tunapochunguza Fonolojia ya lugha ya Kijita na Kiswahili tumegundua kuwa lugha hizi mbili zinaingiliana pakubwa sana. Kuingiliana huku husababisha ukiukaji wa kanuni za kisarufi za lugha ya Kiswahili ambapo sauti hutamkwa au kuandikwa visivyo. Athari hizi hutokea wakati mwanafunzi anapohamisha sauti aliyoizoea katika lugha yake ya kwanza kwenda lugha ya Kiswahili. Wakati mwingine wao huchanganya matumizi ya sauti kwa sababu ya kuathirika na lugha ya kwanza. Wanafunzi hutatizika sana kwa sababu fonimu au sauti walizozioa katika lugha ya Kijita hazipatikani katika lugha ya lugha ya kiswahili au zile zinazoptikana katika lugha ya Kiswahili hazipatikanani katika lugha ya Kijita. Baadhi ya athari ya kifonolojia ni:

4.4.2 Athari katika matumizi ya /h/

Baadhi ya wazungumzaji wa lugha ya Kijita hupachika sauti ya \h\ au huidondosha katika baadhi ya maneno na kisha kupata miundo isiyo sahihi. Mfano huu hapa chini unadhihirisha

athari za kimatamshi zinazojibainisha kati ya lugha ya Kijita na Kiswahili kama zilivyochambuliwa.

Athari katika lugha ya Kijita

Kiswahili Sanifu

Ana

[hana]

Ataki

[hataki]

Ajaenda

[hajaenda]

Akika

[hakika]

Sababu za athari hizi ni kwamba, utafiti huu umebaini kuwa katika lugha ya Kijita, hakuna fonimu /h/ hali hii inasababisha wengi kutamka maneno yenye sauti hii kwa kuidondosha au kupachika pasipostahili hasa miongoni mwa wanafunzi wanaojifunza Kiswahili uchanganyikiwa na kukosa kujua waitumie sauti hiyo wapi.

4.4.3 Athari katika matumizi ya /z/ badala ya /dh/

Katika utafiti huu umegundua kwamba katika lugha ya Kijita hakuna fonimu /h/. Angalia mifano ifuatayo, katika fonimu za Kijita na Kiswahili.

Athari za lugha ya Kijita

Kiswahili Sanifu

Zarau

[Dharau]

Zairi

[Dhahiri]

Zoruba

[Dhoruba]

Zambi

[Dhambi]

Katika utafiti huu tumebaini sababu za athari hizo ni kwamba, katika lugha ya Kijita fonimu /dh/ hutamkwa kwa ulimi na meno. Lugha ya Kijita hakina sauti ya meno na ulimi kama /dh/. Kwa hivyo, sauti /z/ ambayo ni ghuna kama ilivyo /dh/ ndiyo hutamkwa kwa badala yake. Sauti /z/ hutamkwa wakati pale ulimi hukaribiana sana na kaakaa gumu na huku hewa ikipitishwa kwa mkwamizo kando kando mwa ulimi na kusababisha mkwaruzo. Ala hizo husika ndizo zinazokaribiana na za kutamka sauti /dh/. Kwahiyo, mzungumzaji wa Kijita hutumia /z/ ambayo hukaribiana na /dh/ kwa kiasi fulani.

4.4.4 Athari za matumizi ya /s/ badala ya /dh/

Athari za lugha ya Kijita	Kiswahili sanifu
Sumni	[Thumni]
Semanini	[Themanini]
Samani	[Thamani]
Salasini	[Thelathini]

4.4.5 Athari za matumizi ya /s/ badala ya /z/

Katika utafiti huu mtafiti aligundua kuwa, Katika mfumo wa fonimu wa Kijita hauna sauti /z/.

Mzungumzaji wa Kijita anapotumia Kiswahili hutumia sauti /s/ badala ya /z/ kwa sababu ya kuathirika na lugha ya kwanza. Wao hutumia fonimu inayokaribina na fonimu /z/. kwa mfano:

Athari za lugha ya Kijita

Matamshi ya Kiswahili

Samani

[Zamani]

Sama

[Zama]

4.4.6 Athari za matumizi ya /r/ badala ya /l/

Katika utafiti, mtafiti amebaini kwamba baadhi wa wazungumzaji wa lugha ya Kijita hutumia fonimu /r/ badala ya /l/. Hii ni dhahiri kuwa katika lugha ya Kijita ambayo ndiyo lugha yenye wasemaji wengi Musoma hawana herufi ya /l/ bali wana herufi ya /r/ tu. Kwa mfano:

Lugha ya Kijita

Kiswahili sanifu

Kura

Kula

Karamu

Kalamu

Mshare

Mshale

Kurowa

Kulowa

Hivyobasi, utafiti huu umebaini kuwa, sababu ya athari hizi ni kwamba lugha ya Kijita haina herufi /l/ kwa sababu hii wanafunzi wengi wa jamii ya Kijita hukanganyika wasijuwe jinsi ya kutumia fonimu hizi mbili ipasavyo. Wao hutumia fonimu /l/ mahali pa /r/ au /r/ badala ya /l/. Mwanafunzi anapojifunza Kiswahili inamlazimu kujifunza fonimu /l/ isiyopatikana katika lugha yake ya kwanza. Mara nyingi wanafunzi wengi hukosa kutofautisha fonimu hizi mbili hili hutokana na athari za lugha ya kwanza. Matatizo hutokea wakati sauti aliyoizoea mwanafunzi katika lugha ya kwanza huwa haipatikani katika lugha ya Kiswahili. Hivyo mwanafunzi atatamka ilivyo karibu navyo. Katika mifano iliyoko hapo juu, mwanafunzi ametumia fonimu ya /r/ badala ya /l/ na mahali alipopaswa kutumia fonimu /r/ ametumia /l/.

4.4.7 Athari za matumizi ya /g/ badala ya /gh/

Katika utafiti huu tumegundua kuwa lugha ya Kijita haina sauti /gh/ haimo katika jumla ya konsonanti za sauti za kijita. Mzungumzaji wa kijita anapotamka kiswahili hutumia /g/ badala ya /gh/ kwa sababu ya kuathirika na lugha ya kwanza.

Kiswahili

Kijita

Gharama

Garama

Gharika

Garika

Ghadhabu

Gazabu

Kwahiyo, kutokana na uchanganyaji wa sauti hizo ni mojawapo ya sababu inayochangia kuwepo kwa athari za lugha ya Kijita katika Kiswahili.

4.4.8 Athari za matumizi ya /bh/ badala ya /b/

Utafiti umegundua kwamba, jamii ya wajita wana herufi ya /bh/ katika lugha yao na hawana /b/. Wanafunzi ambao ni wazumgumzaji wa kijita hupachika fonimu ya /bh/ ambayo haipatikani katika lugha ya Kiswahili. Hivyo wanafunzi hutumia sauti hii visivyo kwa sababu ya kuathiriwa na lugha ya kwanza.

Kwa, mfano:

Kiswahili

Buibui

Bwana

Bibi

Baridi

Kijita

Bhuibhui

Bhaana

Bhibhi

Bharidi

Jedwali lifuatalo linaonyesha athari hizi za kifonolojia kitakwimu.

Jedwali 4.1: Athari za Kifonolojia Katika Matamshi

SHULE	BUHARE			MTAKUJA			NYARIGAMBA			JUML A	ASIL MIA
Darasa	5	6	7	5	6	7	5	6	7		
Idadi ya wanafunzi	5	5	5	5	5	5	5	7	8	50	100
Udondoshaji wa \h\	5	5	5	5	5	5	5	5	4	44	88
Uchopekaji wa \z\	5	5	5	5	5	5	4	4	4	42	84
\z\ badala ya \th\	5	4	5	4	5	5	4	6	4	38	76
\s\ badala ya \dh\	4	5	5	5	4	4	5	5	6	43	86
\r\ badala ya \l\	5	3	4	5	5	3	4	6	5	40	80
\g\ badala ya \gh\	4	3	2	5	2	4	4	5	3	32	64
\bh\ badala ya \b\	5	2	5	4	2	3	5	5	6	37	74

Chanzo:Uchambuzi wa Data za Utafiti.

Hivyo basi, jedwali hili linaonyesha idadi ya wanafunzi walioathirika kimatumizi yaani kimatamshi katika shule hizo. Ambapo kila darasa lina wanafunzi wawili hadi nane, jedwali hili pia likionyesha asilimia ya athari katika madarasa husika ya kijumuishwa. Kwa ujumla,

katika sehemu hii tumeonyesha baadhi ya maneno yaliyodhihirisha athari za kimatamshi katika lugha ya Kijita katika kujifunza Kiswahili. Aidha tumeeleza visababishi vya athari hizo, hutokana na tofauti mbalimbali za mifumo ya sauti na miundo ya maneno.

4.4.9 Kuongeza Viambishi Visivyohitajika

Athari nyingine inayowaathiri wanafunzi wa Kijita katika kujifunza Kiswahili ni pale wazungumzaji wa lugha ya kwanza wanapoongeza viambishi visivyohitajika katika maneno. Kwahiyo, viambishi ni mofimu zinazowekwa kwenye mzizi wa neno na kukamilisha muundo wa neno. Pia, kinaweza kuambishwa kabla au baada ya mzizi wa neno. Aidha, wazungumzaji wa lugha ya Kiswahili walioathiriwa na lugha Kijita huongeza viambishi mahali pasipohusika wakati wa kuzungumza lugha ya Kiswahili, lengo lao ni kukidhi mazungumzo ya wakati huo. Chanzo cha data hii ni kutoka kwa watafitiwa ambao ni walimu wa somo la Kiswahili waliojibu dodoso la swali lililouliza ni athari zipi zinazodhihirika kwa wanafunzi wa Kijita katika kujifunza Kiswahili. Ifuatayo ni baadhi ya mifano iliyotolewa kutoka kwa watafitiwa. Kwa ujumla utafiti huu ulibaini kuwa wajita wengi huongeza vitamkwa visivyo vya lazima katika maneno ya lugha ya Kiswahili kama mifano ya baadhi ya maneno yaliooneshwa na watafitiwa katika utafiti huo. Aidha katika Kiswahili sanifu viambishi tamati hivi kamwe havitokei vikiwa vimeandamana na vitenzi vikuu. Lakini katika Kijita viambishi hivi vinachukua sura tofauti kama inavyojionyesha katika mifano ifuatayo:

Maneo ya Kiswahili

Vitamkwa vya Kijita

Nipe	Nipe-ko
Nimepata	Nimepata-po
Nichukulie	Nichukulie-ko
Weka	Weka-mo
Utalala	Utalala-ko
Tulikwenda	Tulikwenda-po
Niingizie	Niingizie-ko
Umefika	Umefika-ko
Umekwenda	Umekwenda-po

Hivyo,mzungumzaji wa Kiswahili sanifu anaposikia utamkaji wa maneno ya Kiswahili kwa namna hii hujua moja kuwa anayezungumza si mahiri katika lugha ya Kiswahili.Ni rahisi sana kwa anayejua kutambua na kubashili kuwa mzungumzaji huyu ni mtu aliye athiriwa na lugha ya Kijita. Mtaalamu wa Kiswahili hugundua kwa sababu,huwa tayari anajua sauti za lugha ya Kiswahili zina tamkwaje na mahali pakutamkia.utofauti hujitokeza pale mzungumzaji anapotamka sauti ya Kiswahili maana hutumia matamishi na lafudhi ya lugha ya Kijita .Mzungumzaji wa lugha ya Kijita hutumia nguvu sana wakati wa kutamka maneno hivyo hivyo wakati wa kuzungumza lugha ya Kiswahili hutumia nguvu ile, ndiyo maana wanaongea

maneno kwa kuweka mkazo hata pasipohijika. Utafiti huu huleta mabadiliko katika matamishi ya lugha ya Kiswahili kutokana na athari kubwa ya lugha ya Kijita kwa wazungumzaji. Mtu anayeweza kutambua utofauti huu ni lazima awe anaifahamu lugha ya Kiswahili sanifu. Maoni yangu ni kuwa katika utafiti huu tumegundua athari zinazo jitokeza katika Kiswahili baada ya mtu kuathiriwa. Athari mojawapo ni kuongeza vitamkwa vya maneno yenye makosa katika sentensi, na makosa katika matamshi. Utafiti huu ulionyesha kuwa, waliathiriwa na lugha ya Kijita wengi wao ni kutoka vijijini. Mfano katika wilaya ya Musoma vijijini hasa katika eneo la Majita 'A' na Majita 'B.' Mambo mengi walibaini watafitiwa kuhusu kuathiriwa kwao.

4.4.10 Mwalimu kutojua Lugha vizuri

Athari ya lugha ya Kijita hupelekea kukwamisha lengo la mawasiliano. Kwa sababu watu ambao hawajui vizuri lugha wanapozungumza wakati mwingine hutamka maneno yasiyo sahihi. Tatizo hili huathiri usahihi wa mawasiliano, hasa pale mtu anapozungumza na watu ambao hawajielewi vizuri lugha anayozungumza mtu huyo. Chanzo cha data hii ni kutoka kwa watafitiwa ambao ni walimu na wanafunzi waliojibu dodoso la swali lililouliza ni kwa vipi wanafunzi wameathiriwa na lugha yao ya Kijita katika kujifunza lugha ya Kiswahili?. Hii ni mojawapo ya sababu nyingine inayochangia kutokea kwa athari ambazo utokana na mikakati ufundishaji mbaya wa lugha ya pili kutokana mwalimu hukosa umilisi (ujuzi) wa kiisimu pamoja na mbinu mbalimbali za ufundishaji wa lugha ya pili (Kiswahili). Mwanafunzi hujifunza lugha kwa kusikia mwalimu wake anavyozungumza hivyo, mwanafunzi anaposikia

matamshi mabaya kutoka kwa mwalimu wake jinsi anavyotamka maneno hayo, naye hufanya makosa hayohayo bila kujua. Hii ni kwa sababu mwalimu ni mzungumzaji wa lugha ya kwanza (Kijita) na ameathiriwa na lugha yake ya kwanza kwa hiyo katika kufundisha hufanya makosa. Hivyo mwanafunzi naye ataathiriwa na kufanya makosa hayohayo kutokana na matamshi. Mwanafunzi huyachukua makosa yale na kuyachukulia kama maumbo sahihi, hufanya hivi kwa kusahilisha sarufi ili kufika uamilifu. Athari hizi hutokea wakati mwanafunzi anapohamisha mazoea ya lugha ya kwanza katika kwenda lugha ya pili. Athari hizi hutokea katika ngazi mbalimbali kama vile katika ngazi ya sauti, athari hizi hutokea wakati sauti aliyozoea mwanafunzi katika lugha yake ya Kijita haipatikani katika lugha ya pili ya Kiswahili. Hivyo, hutumia sauti iliyo karibu na nayo.

kwa mfano:

Kiswahili

Kijita

Baba

badala ya

Rata

Hakuna

badala ya

Akuna

Dhambi

badala ya

Zambi

Mwanza

badala ya

Mwanja

Zakaria

badala ya

Jakaria

Kutokana na mifano hiyo hapo juu, ni dhahiri kwamba lugha ya Kijita huathiri pakubwa lugha ya Kiswahili katika ujifunzaji, pia wanafunzi hutatizwa na lugha kwa sababu ya matamshi ya sauti walizozoea katika lugha ya kwanza hazipatikani katika lugha ya pili. Athari hizi hutokea kwa sababu ya tofauti iliyopo ya matamshi ya sauti baina ya lugha hizi mbili. Kutokana na kutofautiana kwa matamshi ya sauti na kimuundo katika baadhi ya maneno pamoja na matamshi mabaya ya mwalimu wakati wa ufundishaji wa wanafunzi wa Kijita.

4.5 Sababu zinazopelekea kuathiriwa Kwa Wanafunzi wa Kijita katika kujifunza

Kiswahili

Katika utafiti huu watafitiwa walitaja miongoni mwa sababu zinazopelekea kuathiriwa kwa wanafunzi wa kijita katika kujifunza lugha ya Kiswahili. Watafiti hao walitaja kuwa sababu hizo hutokana na:

- i Lugha mama
- ii Athari katika mazingira

Ufafanuzi wa sababu hizo ni kama ifuatavyo:

4.5.1 Lugha Mama

Ni lugha ambayo au ambazo mtoto hukua nazo na ambayo mtoto hujifunza miundo yake kabla ya kuanza shule. Katika muktadha ya lugha nyingi watoto hukua na kujikuta wakizungumza

zaidi lugha moja kama lugha mama. Pia, lugha mama ni lugha ambayo mtu amekuwa akiongea na hivyo kujikusanyia msamiati mwingi wa lugha hiyo. Kwa hiyo mwanafunzi au mtu anapokuwa anataka kujifunza Kiswahili inakuwa ni vigumu kwa sababu hana msamiati wa kutosha wa ile lugha nyingine na hivyo kujikuta akishindwa kuelewa baadhi ya mambo katika kujifunza, kwa sababu ya upungufu wa msamiati wa lugha ya kujifunzia. Katika utafiti huu tumebaini kwamba, lugha ya Kiswahili imeathiriwa sana na lugha za kibantu. Hivyo, lugha mama humuathiri mtu anayejifunza lugha nyingine katika matamshi, maana, msamiati, na sarufi matokeo yake utaona mtu anahangaika kubadilisha maneno ya Kijita kwenda Kiswahili. Aidha, watumiaji wa Kiswahili wanapokuwa wakizungumza ugundua kuwa hao ni jamii fulani. Wanafunzi tuliowapa hojaji na kuwafanyia mahojiano katika shule tano husika walitupa majibu mbalimbali kuhusiana na sababu zipi zinazopelekea kuaathiri wanafunzi wa lugha ya Kijita katika kujifunza lugha ya Kiswahili?. Kwa kutumia mbinu ya hojaji na mahojiano mtafiti alikusanya mawazo mbalimbali kutoka kwa watafitiwa ambao ni wanafunzi wa shule hizo kuhusu sababu zinazopelekea wanafunzi kuathiriwa na lugha ya Kijita katika kujifunza lugha ya kiswahili. Wanafunzi arobaini na tano (45) sawa na asilimia 90 wamesema kuwa lugha mama inaleta athari katika kujifunza lugha ya Kiswahili. Hii ni kwa kuwa lugha ya Kijita kinatumika katika mawasiliano shuleni. Hata hiyo watafitiwa 05 sawa na asilimia 10 walisema kuwa wanafunzi wanapokuwa darasani hujifunza lugha ya Kiswahili ili kuweza kuwasiliana na Watanzania na siyo kuwasiliana kabila la Wajita pekee. Hii ni dhahiri kuwa

katika kujifunza lugha ya Kiswahili ambayo ni lugha ya pili kwa Watanzania wengi wanafunzi wa makabila wanashindwa kumudu Kiswahili kutokana na athari ya lugha mama. Athari nyingine inatokana na lugha mama na wanafunzi kuhamishwa kwa miundo na maumbo kutoka lugha ya kwanza hadi lugha ya pili yaani Kiswahili, kwa njia isiyokubalika kwa kufanya hivi na kipengele kinachoathiriwa zaidi ni maneno (matamshi).

Jedwali 4.2: Majibu kutokana na kipengele cha Lugha Mama.

Idadi ya watafitiwa	Lugha ya Kijita	Lugha ya Kiswahili
50	45	05

Kutokana na jedwali hilo hapo juu, kwa kukuzingatia mchanganuo wa asilimia hizo, nakubaliana na mawazo hayo kuwa lugha mama huathiri sana katika kujifunza lugha ya Kiswahili na hasa katika uelewa wa mambo, na athari hii sasa kwa wanafunzi wetu wanapoingia shule za msingi ambapo masomo mengi yanafundishwa kwa Kiswahili isipokuwa somo moja tu (Kiingereza). Hapo wanafunzi kudumaa kwa sababu hawana msamiati wa kutosha wa kuelezea kile wanachosoma na kusomeshwa kwa sababu wameathiriwa na lugha ya Kijita ambayo inaleta athari katika kujifunza lugha ya Kiswahili. Aidha, Kiswahili kimepewa umuhimu mkubwa katika elimu nchini mwetu, Kiswahili ni lugha ya taifa inayowakilisha jamii yenye watu wenye makabila tofauti kisiasa, kijamii na kiutamaduni. Kwahiyo, katika utafiti

wetu amegundua kuwa, wanafunzi wanapokuwa nyumbani na hata mawasiliano baina yao na wazazi wao hutumia sana lugha ya Kijita.

Jedwali 4.3: Majibu ya Utumiaji wa Lugha ya Kijita na Kiswahili.

Idadi yawanafuni	Lugha ya Kijita	Lugha ya Kiswahili
50	40	10

Kutokana na jedwali hili wahojiwa arobaini (40), sawa na asilimia 80 **wanamitazamo** hasi kuhusu lugha ya Kiswahili. Kwa hivyo, wengi wa watafitiwa hawatumii sana kiswahili katika mawasiliano yao bali hutumia lugha Kijita katika mawasiliano wanapokuwa nyumbani wakiwasiliana na watoto wao. Hivyo, wazazi wanamchango mkubwa katika kusababisha vikwazo katika lugha hii ya Kiswahili. Pia utafiti umegundua kuwa, wazazi katika maeneo hayo wanatumia lugha mama ya Kijita, kila mara wakiwa nyumbani na watoto wao. Vilevile, wazazi hawashughuliki kuwapawatoto wao vifaa vinavyohitajika Kama magazeti na kamusi za Kiswahili ili watoto wao wajifunze. Kwa ujumla wazazi wanapaswa kufanya jitahada ili kuwa vielelezo katika ujifunzaji wa kiswahili kwa watoto wao, hasa wakiwa nao nyumbani. Wazazi wanapaswa kuienzi lugha hii yakiswahili kwa kuwasiliana na watoto wao na kuwasaidia katika mazoezi yao wakiwa nyumbani.

4.5.2 Mazingira

Mazingira ni jumla ya mambo yote yanayoizunguka jamii husika. Msemaji wa lugha yoyote ile anakuwa katika mazingira yanayomtawala kimaisha. Mathalani, watu wanaomzunguka mwanafunzi wa jamii ya inawezekana wasivutiwe na kuongea lugha ya Kiswahili hivyo mwanafunzi kushindwa kuongea kiswahili sanifu. Walimu wengi kuhusu nafasi ya kuwaathiri wanafunzi wa lugha ya Kijita katika kujifunza lugha ya Kiswahili, walikubaliana /kuisitiza sababu hii.

Jedwali 4.4: Majibu Kutokana na Mazingira.

Jumla ya wahojiwa.	Walioshiriki	%	Wasioshiriki	%
15	13	87	02	13

Kutokana na yaliyomo katika jedwali hili, asilimia 87 wanakubaliana kuwa mazingira ni mojawapo ya sababu inayopelekea kutokea kwa athari kwa wanafunzi wa Kijita katika kujifunza lugha ya Kiswahili. Na asilimia 13 walikuwa na mawazo hasi kuhusiana na mazingira kama yanaleta athari, katika ujifunzaji wa Kiswahili. Pia muktadha hupewa nafasi muhimu katika ufundishaji, hivyo mwanafunzi anapojifunza lugha fulani, mazingira ni muhimu kuangaliwa katika utafiti wetu, tumebaini kuwa lugha moja huathiriwa kutokana na muktadha wa matumizi yake ambayo ni mojawapo ya athari inayochangia. Mazingira yanajumuisha

nyumbani pamoja na jamii yake inayomzunguka. Kwa mfano, mwanafunzi au mtu aliyezoea kukaa katika jamii iliyo na watu wanaozungumza lugha ya kwanza (Kijita) kama lugha yake hatapata athari zozote hasa za mawasiliano. Lakini pindi ikitokea amelazimika kuhamia eneo jingine ambapo watu hawazungumzi lugha mama kama yake, kijamii atapata athari kwani atashindwa kuwasiliana na wengine mpaka kipindi fulani cha wakati kipite. Mfano, wa athari zinazosababishwa na matumizi ya mazingira kwa watumiaji wa lugha ya Kijita katika kujifunza lugha ya Kiswahili ni kama zifuatazo:

Kijita

Zaifu

Lafuzi

Zambi

Kiswahili

Dhaifu

Lafudhi

Dhambi

Mazingira yameathiri wanafunzi wengi kwani wanaonea fahari lugha ya Kijita na hivyo .Lugha hii ya Kijita inaleta athari kubwa kwa wanafunzi katika mawasiliano yao kwa Kiswahili. Kutokana na hali hiyo, ni wazi kuwa athari katika jamii au mazingira ni mojawapo ya sababu inayochangia kuleta athari kwa wanafunzi wa Kijita katika kujifunza Kiswahili. Hata hivyo, jamii ya wajita haiwahimizi watoto wao kuongea lugha ya Kiswahili kwa wakati wote, hii ni kutokana na muktadha waliomo.

4.6 Njia za kuondoa athari za kimatamshi katika Lugha ya Kijita katika kujifunza Kiswahili

Lugha Mama ndio chanzo cha kumuathiri mzungumzaji wa lugha ya Kiswahili kwa kiasi kikubwa, katika matamshi na sarufi. Matumizi ya lugha ya Kijita husababisha wanafunzi kuathiriwa katika kujifunza lugha ya pili, kwa sababu lugha ya kwanza huwa imeisha waathiri katika utamkaji wa sauti. Zifuatazo ni njia za kuwasaidia wale ambao wameisha athiriwa na lugha ya Kijita wakati wa kujifunza Kiswahili. Njia hizo ni kama zifuatazo:

4.6.1 Watoto wafundishwe Lugha ya Kiswahili Tangia Utotoni

Katika utafiti huu tumesisitiza kuwa lugha Kiswahili inapaswa kufundishwa tangu utotoni kumjengea mawasiliano kama nadharia ya fonolojia Zalishi Asilia ambayo inasisitiza uhusiano kati ya watu. Pia wazazi au walezi wa watoto hao wahamasishwe ili waweze kutumia lugha ya Kiswahili katika kuwasiliana na waondoe fikra pofu kuwa mtoto kujua Kiswahili ndio chanzo cha kupoteza utamaduni wa kabila lao au jamii yao. Kwahiyo, iwapo wazazi au walezi, watahamasika kwa pamoja, watoto wao watakuwa wazungumzaji wazuri wa lugha ya Kiswahili. Jitihada ziongezwe zaidi katika kufanikisha suala hilo. Ambao ni sawa na asilimia 87, walitaja njia hiyo kuwa, itapunguza athari hizo katika lugha kijita wakati wa kujifunza kiswahili. Kwa ujumla, katika utafiti huu mtafiti anasema kuwa msingi bora wa kuwa mahiri (mjuzi) katika lugha huanzia utotoni lugha inapaswa kufundishwa tangu utotoni, hali ambayo itamsaidia katika mawasiliano kwa baadaye. Vilevile, hamsa Kwa wazazi au walezi

wahamasishwe ili waweze kutumia lugha ya Kiswahili katika kuwasiliana na wana wao na kuondoa imani potofu kuwa mtoto anapojifunza lugha ya Kiswahili ndiyo chanzo cha kupoteza utamaduni wao. Watakuwa wazazi wazuri wa lugha ya Kiswahili. Jitihada ziongezwe zaidi katika kufanikisha suala hili. Walimu kumi na tatu tuliwatafiti. Pia kwa kufanya hivi itawafanya watoto wao kuwa wazungumzaji wazuri wa lugha ya Kiswahili.

4.6.2 Kuwaelekeza Wanafunzi juu ya utamkaji sahihi wa maneno ya kiswahili

Kwanza, neno matamshi linatokana na neno ‘tamka’ ambalo lina maana ya kitendo cha kutoa matamshi nje ya kinywa au pua ya mwanadamu sauti ambazo hutumika katika mazungumzo au usemaji wowote. Matumizi sahihi ya matamshi katika mawasiliano huleta uhusiano baina ya miundo ya lugha na mawasiliano. Pia walimu wa somo la Kiswahili kwa upande mwingine wanapaswa kuwajibika katika ufundishaji wa lugha ya pili. Wanapaswa kujitolea kuwasaidia wanafunzi wao katika Kiswahili. Kwa ujumla, mtafiti anapendekeza kuwa wanafunzi wafundishwe vizuri wanapokuwa darasani juu ya matamshi sahihi ya maneno ya Kiswahili ili kuondoa tatizo la athari katika lugha ya kwanza.

4. 6. 3 Wazazi wawe vielelezo katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili

Wazazi wanapaswa kufanya kila jitihada ili kuwa vielelezo katika ujifunzaji wa Kiswahili kwa watoto wao, hasa wakiwa nao nyumbani. Wazazi wanapaswa kuienzi lugha hii ya Kiswahili kwa kuwasiliana na watoto wao na hata kuwasaidia katika mazoezi yao wakiwa nyumbani.

Hali hii itasaidia sana wanafunzi wanaojifunza Kiswahili, kuwajengea msingi na uwezo zaidi wa kujiamini wanapokuwa wanazungumza lugha ya Kiswahili mbele ya watu wengine. Kutokana na hali hiyo itasaidi jamii ya kabila la wajita kuwajengea watoto wao moyo wa kupenda kusoma vitabu mbali mbali vya hadithi vinavyohusiana na lugha ya Kiswahili, lengo ni kukuza suala zima la mawasiliano. Pia lugha hii itawaunganisha wanajamii wa kabila la Kijita kufahamiana na watu wengi. Vilevile wazazi wanapaswa kuwanunulia watoto wao vifaa vya kutumia shuleni mfano kitabu cha kamusi.

4.5 Hitimisho

Katika sura hii tumeonyesha na nakujadili baadhi ya maneno yanayodhihirisha athari katika lugha ya kijita katika kujifunza Kiswahili Kama vile mifumo ya sauti kutokana na miundo ya maneno. Aidha, tumeeleza visababishi vya makosa mengi kutokea hii ni kwa sababu ya kuathiriwa a lugha ya kwanza (Kijita). Wanafunzi wengi hutatizwa na lugha ya kwanza na hili huchangia katika baadhi ya makosa yanayofanywa ktika harakati a kujifunza lugha ya pili. Hii ni kwa sababu mwanafunzi anapojieleza katika lugha lengwa atarejelea lugha ambayo anaifahau vizuri ambayo ni lugha ya kwanza. Hivyo mwanafunzi atahamisha kanuni kutoka lugha ya kwanza hadi lugha ya pili. Athari hizo zinazofanywa hufanana na na sifa za lugha ya kwanza na hivyo utapata kuwa baadhi ya athari zimetafasiriwa moja kwa moja kutoka lugha ya kwanza. Hivyo mitindo ya lugha ya kwanza huwa muhimu kwa sababu kama msingi wa sauti

za kwanza wanaojifunza lugha ya pili, kwa sababu hii kuingiliana kwa lugha ni sababu mojawapo inayochangia wanafunzi kuwa athari hizo.

S U R A Y A T A N O

5.0 HITIMISHO, MUHTASARI NA MAPENDEKEZO

5.1 Utangulizi

Sura hii ni sura ya mwisho ambayo inatoa muhtasari, hitimisho na mapendekeo ya utafiti huu. Sura hii imegawanyika katika sehemu tatu. Sehemu ya kwanza inaelezea muhtasari wa matokeo ya utafiti huu, sehemu ya pili ni mapendekezo na sehemu ya tatu ni hitimisho la utafiti huu.

5.2 Muhtasari wa Matokeo ya Utafiti

Lengo kuu la utafiti huu ni kuchunguza athari ya lugha ya Kijita katika kujifunza Kiswahili kwa wanafunzi wa shule za msingi. Utafiti huu uliongozwa na malengo matatu: Kwanza kuainisha athari ya lugha ya Kijita zinazodhirika kwa wanafunzi katika kujifunza lugha ya Kiswahili. Pili, kubainisha sababu zinazopelekea wanafunzi kuathiriwa na lugha ya Kijita katika kujifunza Kiswahili. Tatu, kufafanua mbinu mbalimbali za kusaidia wanafunzi wanaojifunza kiswahili kama lugha yao ya pili. Utafiti huu ulilenga kujibu maswali yafuatayo: kwa nini wanafunzi wameathiriwa na lugha ya Kijita katika kujifunza lugha ya Kiswahili? Je, ni sababu zipi zinazosababisha wanafunzi kuathiriwa na lugha ya Kijita katika kujifunza Kiswahili? Mbinu gani zitumike ili kuwasaidia wanafunzi walioathirika na lugha ya Kijita katika kujiunza lugha ya Kiswahili. Utafiti huu ulifanyika katika Mkoa wa Mara katika

wilaya ya Musoma vijijini na Manispaa ya Musoma. Ulichunguza maoni, mitazamo, na uelewa wa walimu, na wanafunzi na wazazi hasa wanaofahamu wa lugha ya Kijita na Kiswahili. Nia kuu ya utafiti huu ilikuwa ni kuchunguza athari za lugha za lugha ya Kijita kujifunza Kiswahili kwa wanafunzi wa shule za msingi. Utafiti huu ulitumia watafitiwa 70 waliotumika kama sampuli ya utafiti huu. Watafitiwa walichaguliwa kwa kuzingatia kigezo cha elimu cha kutoka Nyanja mbalimbali kwa kuzingatia kuwa makundi ya jamii kielimu huwa na matumizi ya tofauti ya lugha katika Kijitambulisha kwake. Mbinu zilizotumika katika ukusanyaji wa data za utafiti huu ni maktabani, hojaji, mahojiano, na majadiliano ya vikundi. Pia utafiti huu ulitumia mkabala wa uwandani na maelezo katika ukusanyaji wa data. Utafiti huu umegundua kuwa kuna tofauti kubwa ya mfumo wa fonimu za Kijita na Kiswahili ambayo huathiri matumizi ya Kiswahili miongoni mwa wazungumzaji wa Kijita. Aidha tumeweza kugundua athari za matamshi ya sauti, kwa mfano, matumizi ya sauti (h). Vilevile, tumeweza kuthibitisha kuwa athari hizo kuwa, husababishwa na wazungumzaji kuwamisha sauti fulani au mpangilio wa lugha ya kwanza katika lugha ya pili hudhihirika kama makosa.

5.3 Mapendekezo ya Utafiti

Kwa kuzingatia matokeo ya utafiti huu, mapendekezo mbalimbali yametolewa na mambo yafuatayo yamependekezwa nayo ni: Kwanza, utafiti huu umeshughulikia athari za lugha ya Kijita katika kujifunza lugha ya Kiswahili, ni matokeo yetu kwamba, watafiti wengine wanaweza kufanya utafiti juu ya athari za lugha nyingine za Kibantu zinazotokana na tofauti

za kisarufi baina ya lugha hizi mbili. Pili, wazazi waelimishwe juu ya umuhimu wa kutumia lugha ya Kiswahili ili waone umuhimu wa kuwa wanazungumza na kuwasiliana na watoto wao kwa kutumia lugha ya Kiswahili. Tatu, ni matumani yetu kwamba walimu wa shule zinazopatikana katika maeneo ambapo lugha ya Kijita huzungumzwa watilie maanani mafundisho ya sauti za Kiswahili hasa katika madarasa ya chini ili kuweka msingi thabiti kwa matumizi ya lugha ya Kiswahili. Nne, wanafunzi wahimizwe kutumia Kiswahili fasaha wanapowasiliana kwa sababu lugha ya mzungumzaji inaathiri mno lugha andishi, hivyo kuna uwezekano kuwa, wakijieleza barabara katika mazungumzo huenda wakupunguza makosa yanayojitokeza. Tano, mwalimu awaelekeze wanafunzi kujua makosa yapi ya sarufi na yapi ya tahajia. Pia anafaa kutoa marejeleo ya vitabu vinavyoshughulikia vipengele vinavyowatatiza wanafunzi.

5.4 Mchango wa Utafiti

Utafiti huu ulifanyika kwa lengo la kuibua ari za watafiti wengine hususani katika kutafiti athari za lugha ya Kijita katika kujifunza Kiswahili. Kwa mfano mtafitia aliyeitwa Idarus (2005) , aliyetafiti juu ya makosa yanayofanywa na wazungumzaji wa lugha ya Kiswahili. Hivyo basi, utafiti huu utatoa mchango kwa watafiti wengine kuhusian na athari za lugha ya Kijita katika kujifunza lugha ya Kiswahili.

5.5 Tathmini ya Utafiti

Kwa kuwa haikuwa rahisi kwa mtafiti kuhoji kila mtu, sampuli ilibidi itumike. kurahisisha upatikanaji wa data, sampuli na makusudio ilitumika kuwapata watafitiwa sabini (70), ambao ni mchanganyiko wa wazazi, walimu na wanafunzi. Wahojiwa wote sabini (70) kutoka mkoa wa Mara wilaya ya musoma vijijini na musoma manisipaa. Mbinu za ukusanyaji wa data za msingi na data fuatizi (upili) zilitumika. Data msingi zilikusanywa toka uwandani na data za upili zilikusanywa maktabani na mbinu zilizotumika ni mahojino, hojaji na majadiliano ya vikundi. katika utafiti huu data zilizokusanywa zilitumia vifaa mbalimbali ambayo ni pamoja na dodoso na kompyuta na kalamu. Mkabala uliotumika katika kuchambua data pia umechambuliwa. Data zilizokusanywa zilitolewa maelezo au zilichambuliwa na kufupishwa kwa kutumia mkabala wa kimaielezo na uwandani. Katika utafiti huu, mkabala uli wezesha mtafiti kupata data zilizo katika maelezo na kitakwimu kwa kupitia njia ya mahojiano kwa kutumia dodoso lililoandaliwa na mtafiti. Data hizo zilifupishwa na kuwa rahisi kuchambuliwa na kueleweka kwa kuzingatia malengo ya utafiti huu. Katika utafiti huu, athari zilizojitokeza au kupatikana zilichambuliwa ili kubainisha malengo ya utafiti huu yanavyoonesha. Nadharia iliyotuongoza katika utafiti huu ni Fonolojia Zalishi Asili. Nadharia hiyo huwawezesha watafiti kuchunguza maumbo /miundo ya ndani ya maneno na kuihusianisha na muundo/ maumbo ya nje ili kupunguza udhahania.

5.6 Hitimisho

Sura hii imezungumzia muhtasari wa utafiti kwa kuonyesha kuwa, utafiti huu umefanikiwa kutambua chanzo cha tatizo la athari za lugha ya Kijita katika kujifunza Kiswahili kwa wanafunzi wa shule za msingi wilayani Musoma vijijini na Musoma manisipaa .katika utafiti huu tumebaini kuwa, wana matatizo ya athari za kimatamshi. yanayosababishwa na utumiaji wa lugha mama kwa muda mwingi wanapokuwa wanawasiliana na wazazi wao. Aidha katika utafiti huu tulibaini kuwa, wanafunzi wanapokuwa darasani hutumia Kiswahili lakini wanapokuwa nje darasa hutumia lugha yao ya asili

MAREJELEO

Berg B.C (2007). *Qualitative Research methods for the social sciences* (6th ed) California: person education inc

Best J.W and Khan J.V,(2006).*Research in Education*.(10th ed),New York:Pearson Education inc.

Cook (1991). *Second language learning and language teaching*.London .Edward Arnold 169 pp.

Corder.S.(1967). *Error analysis and Interlanguage* .oxford.oxford university press.

Cozby,P.C and Bates,S.C (2012).*Methods in Behavioral Science Research*(11th ed),New York,McGraw-Hill.

Ellis,(1985). *Understannding second Language Acquisition*.Oxford:Oxford University Press.

Enon, C.J.(1998).Education Research and Measurement,Department of Distance

Education,Makerere University,Uganda.

Ewan, C.And Calvert, D,(2000). The Crisis of Scientific Research,in Garrick CAL sage

Publications.

Furlong, N.et, al (2000),Research Methods and Statistics.Anintergrated Approach.New

York:Harcourt Collage Publications.

Habwe. J. and Karanja .P (2004). Msingi wa sarufi ya Kiswahili. Nairobi.Phoenix publishe

Hooper. J (1976) .Introduction to Genative Phonology,oxford University press.

Idarus (2005). Athari za lugha katika lugha ya Kiswahili. Dar es salaam (TUKI).

Lee, W.(1968).Thoughts on contrastive Linguistics in one context of language Teaching in J.

Atlatis(ed).

otiende M.A. (2013). Athari za Mofofonolojia ya Kibasuba katika matumizi yaKiswahili kama

lugha yapili.

Kombo, D.K.andTromp. D.L.A(2006). proposal and Thesis Writing:Introduction,

Nairobi,paulines publications Africa.

Kothari .C.R (1992).Research methodology: methods and Techniques. New Delhi:

New Delhi: Wiley Eastern limited.

Kothari. C.R (2008). Research methodololgy: methods and Techniques: New Delhi: New

Age International publishing LTD.

Kothari . C. R. (1990). *Research methods, Techniques and Procedures*,

London University press.

Kothari ,C.R(2004).*Delhi*,New Age international (p)United publisher.

Kothari. R.C (1990). *Research methodology: methods and Techniques*;

New Delhi, New Age international (P) Limited.

Kumar ,R,(1999).*Research Methodology :A step-by-guide for beginners*.New Delhi:SAGE

Publication and Co

Kigume. R.A(2010)*Syllable structure in kingindo, The case of kimangindo variety:*

M.A Linguistics Dissertation; University of Dar es salam.

Kress, T.M.(2008).*United state of America ge*

Lucius .M. Thonya (1978) Misingi ya Kiswahili,Mhenga publishing

Consultants Company Limited.

Manyama .S.D (2013).WajitaZamani mpaka Sasa.

Marton, W.(1981). Contrastive Analysis in the Classroom in Frisiak (ed).

Massamba .D.P.B. (2006).Kiswahili cha Musoma: Mwanzo wa lahaja

nyingine? Katika jarida la (TUKI). Dar es Salaam

Massamba D.P.B na wenzake (2001). *Sarufi miundo ya Kiswahili sanifu*

(SAMAKISA) Sekondari na Vyuo

Mekacha.R.D.K.(2011). *Isimu jamii: Nadharia na muktadha wa Kiswahili* Minocity:Osaka

University of Foreign Studies.

Mhilu G.D.(2005). *Language It's Nature and Use*.

Musau M.Paul na leornad M Chacha (2 001). *Mbinu za Kisasa za*

Kufundishia Kiswahili upili na vyuo, Nairobi Kenya literature Bureau.

Massamba D .P.B (2006) . *Kiswahili Musoma: Mwanzo wa lahaja nyingine? Katika jarida*

la Taasisi ya uchunguzi wa Kiswahili. Dar es Salaam.

Masebo J.A. na wenzake (2012). *Nadharia ya lugha ya Kiswahili kidato cha tano*

na sita. Nyambari Nyangwine publishers: Dar es Salaam Tanzanian.

Mligo E .S. (2012). *Jifunze utafiti mwongozo kuhusu utafiti na utamaduni wa ripoti yenye*

Mantiki. Dar es Salaam. Ecumenical Gathering (EGY)

Million. J. P (1992). “*Discourse in the primary English syllabus of Botswana*” in udo

Buded (ED) *culture and environment in primary Education.The demands of*

The curriculum and the practice in Schools in sub- Saharan Africa. Bonn:

Education,

Parry .K. (2000). *language and Literacy in Uganda: toward a sustainable Reading*

Culture, Kampala: Fountain Publishers.

Rocha (2011). *Kiswahili past present and future*

Selinker.L.(1972),*Inter Language, New York Rawlence Erlbaum Associates,inc (RAL).*

Sifuna D.N (1980). *short Essays on Education* in Kenya. Nairobi. Kenya Literature Bureau.

Sigh.K. (2007) *India, state SAG E* publication

Whiteley,W.H.(1969), *Swahili: The Rise of National Language*. London Methuen.

Williman,N.(2011).*Research Methods*; The Basic,London and New York, Routledge Taylor

and Francis Group.

Yule, G.(1996).*The study of Language Cambridge*:University London Press.

Cambridge London.

KIAMBATAISHO NA01

Dodoso kwa wataalamu (wazee) wa lugha ya kijita

Jina.....

Umri.....

Jinsia.....

Kiwango cha elimu.....

Maswali

1. Je, wazazi wanatumia lugha ipi katika kuwasiliana na watoto wao wanapokuwa nyumbani? (a) Kiswahili (b) Kijita () kama jibu ni kijita toa sababu au kama ni kiswahili pia toa sababu

2. Kwanini wanafunzi wameathiriwa na lugha ya kijita katika kujifunza lugha ya Kiswahili? Fafanua kwa kutumia mifano kuntu

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. Je? Wewe ni mzawa wa lugha ya Kiswahili au lugha hii ni lugha ya pili kwako?

(a) ndiyo (b) Hapana []

4. Orodhesha maneno matano (5) ambayo yanaonesha athari za lugha ya kijita katika kujifunza lugha ya Kiswahili.

(i)

(ii)

(iii)

(iv)

(v)

KIAMBATANISHO NA02

Dodoso kwa wanafunzi

Jina.....

Umri.....

Jinsia.....

Kiwango cha elimu.....

Swali

Mazingira yanachangiaje kuaathiri wajita katika kujifunza Kiswahili?Taja kwa kutumia mifano

.....

.....

.....

.....

.....

.....

1. Je? Unapotumia lugha zaidi ya moja, mfano kijita, Kiswahili au kiingereza kuna athari zozote zinazoweza kujitokeza?

(a) Ndiyo (b) hapana (c) hakuna jibu []

Tetea hoja zako kulingana na jibu ulilolichagua.

.....

.....

.....

2. Je? Wewe ni mzungumzaji wa lugha ya kijita?

(a) Ndiyo (b) hapana

[]

KIAMBATANISHO NA03

Dodoso kwa walimu wa kiswahili

Jina.....

Umri.....

Jinsia.....

Kiwango cha elimu.....

Maswali

1. Je? Wanafunzi wanapokuwa nyumbani wanatumia lugha ipi katika mawasiliano na wazazi wao?

(a) Lugha ya kijita (b) lugha ya kiswahili (c) Majibu yote ni sahihi [] Toa hoja kulingana na jibu lako

.....

.....

.....

2. Ni athari zipi zinazojitokeza kwa wanafunzi wa kijita wanapojifunza lugha ya Kiswahili? Toa hoja

.....

.....

.....

3. Je? Kuna tofauti baina ya lugha ya Kiswahili na lugha ya kijita?

(a) Ndiyo (b) Hapana []

Kama jibu lako ni ndiyo eleza

tofauti.....

.....

KIAMBATANISHO NA 04

BAJETI YA TASNIFU 2015

NO	UCHAPISHAJI WA KAZI.	BEI
1.	Kununua tarakilishi.	40,000/=
2	Kuchapisha pendekezo (nakalaya kwanza)	16,000/=
3.	Marekebisho ya pili ya pendekezo	10,000/=

4.	Marekebisha ya tatu ya pendekezo	10,000/=
5	Kuchapisha ripoti ya mwisho ya pendekezo	16,000/=
6.	Kuchapisha hojaji	8000/=
7	Vifaa vya kuandikia	5,000/=
8	Karatasi za kurudufu	10,000/=
9	Kalamu , kifutio,na penseli	3,000/=
10	Usafiri, kukusanya data na kupeana hojaji	30,000/=
11	Kuunganisha kazi ya pendekezo	10,000/=
12	Kuunganisha ripoti ya mwisho ya tasnifu	20,000/=
	Jumla kuu	718,000/=

KIAMBATISHO NO 5

RATIBA YA WAKATI

[illegible]

kuwasilisha na kuchanganua data										
kuwasilisha muswada wa kwanza wa tasnifu										
marekebisho ya mswada										
kuwasilisha nakala tatu za tasnifu zilizounganisha										
utetezi wa tasnifu										
mawasilisho la mvuto latosha zilizounganishwa										

The Open University of Tanzania,
Mwanza Regional Centre,
4th Floor PPF Plaza, Kenyatta Road
P.O. Box 2281,
Mwanza, Tanzania.
Tel: 255-028-2506025
Fax: 255-028-2506025
E-mail: drcmwanza@out.ac.tz
<http://www.out.ac.tz>

Chuo Kikuu Huria cha Tanzania,
Kituo cha Mkoa wa Mwanza,
4th Floor PPF Plaza, Kenyatta Road
S.L.P. 2281,
Mwanza, Tanzania.
Simu: 255-028-2506025
Fax: 255-028-2506025
E-mail: drcmwanza@out.ac.tz
<http://www.out.ac.tz>

OUT/MWRC/SG/VOL.III

5th May, 2015

REGIONAL ADMINISTRATIVE SECRETARY,
BOX 299
MUSOMA

**RE: INTRODUCTION TO MASHAKA WENCESLAUS, REGISTRATION NO.
PG201404322**

This is to inform you that the above named is a student of the Open University of Tanzania at Mwanza regional centre pursuing Master of Kiswahili (MA(SWA)). His registration number is PG201404322. He is conducting research in Musoma. His research title is "ATHARI ZA LUGHA YA KIJITA KATIKA KUJIFUNZA KISWAHILI".

Please assist him accordingly.

Sincerely yours

THE OPEN UNIVERSITY OF TANZANIA

[Signature]
MWANZA REGIONAL CENTRE
THE OPEN UNIVERSITY OF TANZANIA
P.O. BOX 2281
MWANZA.

KAPAYA B.A.

DIRECTOR, MWANZA REGIONAL CENTRE

THE UNITED REPUBLIC OF TANZANIA
PRIME MINISTER'S OFFICE
REGIONAL ADMINISTRATION AND LOCAL GOVERNMENT

MARA REGION

Telegraphic Address: "REGCOM" MUSOMA.
 Phone No. +255 28
 2622305/2622004/2622005
 Fax: +255 28 2622764/2622324
 E-mail: ras.mara@pmoralg.go.tz

Office of Regional commissioner,
 P.O. BOX 299,
 MUSOMA,
 TANZANIA.

In reply please quote:

Ref. No. FA.190/270/01/441

13/05/2015

District Administrative Secretary,
 P.O. BOX 20
 MUSOMA.

RE: RESEARCH PERMISSION FOR MR. MASHAKA WENCESLAUS

Reference is made to the above subject.

The above named is a student of **The Open University of Tanzania** who is at the moment conducting his research.

The purpose of this letter is to inform you that permission has been granted to him to conduct his research in Musoma Municipal Council. The title of the research is "**ATHARI ZA LUGHA YA KIJITA KATIKA KUJIFUNZA KISWAHILI**".

Please give any help that may facilitate him to achieve his research objective.

 N. Bwana

For: **REGIONAL ADMINISTRATIVE SECRETARY**
MARA

Copy to: MR. Mashaka Wenceslaus

HALMASHAURI YA MANISPAA YA MUSOMA

(Barua zote zipelekwe kwa Mkurugenzi wa Manispaa Musoma)

SIMU: 028-2622560/2622550

FAX: 028-2620550

E-MAIL: musomamc@yahoo.com

OFISI YA MKURUGENZI WA MANISPAA,
HALMASHAURI YA MANISPAA MUSOMA,
S.L.P. 194,
MUSOMA.

Unapojibu Tafadhali Taja:

Kumb. Na. HMM/S.20/VOL.XII/86

Tarehe: 14 Mei, 2015

Wakuu wa shule,
Shule za Sekondari na Msingi,
Halmashauri ya Manispaa ya Musoma
MUSOMA

YAH: UTAMBULISHO WA MASHAKA WENCESLAUS

Husika na mada tajwa hapo juu.

Kwa barua hii namtambulisha mtajwa hapo juu ambaye ni mwanafunzi wa chuo cha **Open University of Tanzania** na Barua Kumb. Na. **AB.232/306/01/01/112** ya tarehe 13 Mei, 2015 ya Mkuu wa Wilaya yahusika, amaruhusiwa kufanya utafiti ndani ya Manispaa ya Musoma ikiwa ni sehemu ya kukamilisha masomo yake.

Mada ya utafiti ni **"Athari za lugha ya Kijita katika kujifunza Kiswahili"**.

Tafadhali umpokee na kumpa ushirikiano

Godfrey Steven

**Kny: MKURUGENZI WA MANISPAA
HALMASHAURI YA MANISPAA
MUSOMA**

**KNY, MKURUGENZI
HALMASHAURI YA MANISPAA
MUSOMA**